

OUDALKMAAR

2023 JAARGANG 47 | **NUMMER 2**

**ROOMSE BOYCOT
VAN ALKMAAR ONTZET**

**EEN NIEUW
VICTORIEBEELD**

**KINDERBOEKEN OVER
ALKMAARS BELEG**

**ALKMAAR
450ONTZET**

INHOUDSOPGAVE

- 29

Roomse boycot van Alkmaar Ontzet

Bertus Bakker
- 33

Historische kinderboeken over Alkmaars Beleg: een spiegel van de tijd

Ilse La Brijn
- 39

Strijd in Noorderkwartier ondergeschoven kindje

Ruud Kersten
- 43

Een nieuw victoriebeeld

Bertus Bakker
- 46

De victorie van Alkmaar en de ondergang van de abdij van Egmond in 1573

Paul Buienhuis
- 50

Raamwerk - Fiona Tan. De geschiedenis herhaalt zich

Patrick van Mil
- 52

Alkmaarder over historie: Frits Westerkamp

Lisa Oskamp
- 54

Verenigingsnieuws

Oud Alkmaar is een uitgave van de Historische Vereniging Alkmaar. Het tijdschrift verschijnt drie keer per jaar. Oude nummers zijn te koop via een e-mail naar info@hvalkmaar.nl.

REDACTIE Bertus Bakker, Lisa Oskamp, Gery Baars en Jolanda Jansen

REDACTIEADRES Kopij voor Oud Alkmaar en te bespreken publicaties zenden aan: Redactie Oud Alkmaar, p/a Historische Vereniging Alkmaar, Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar, of naar redactie@hvalkmaar.nl. Het artikel moet aan bepaalde eisen voldoen. Zie daarvoor https://www.hvalkmaar.nl/tijdschrift/

OPMAAK SanMarcoos, Alkmaar.

DRUK Krijgsman Drukwerk, Alkmaar.

©Historische Vereniging Alkmaar. Niets uit deze uitgave mag worden veeveelvoudigd en/of openbaar gemaakt zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de Historische Vereniging Alkmaar.

OMSLAG VOOR: Het beeld van stadstimmerman Maerten Pietersz van der Mey bij de Grote Kerk. Het kunstwerk is ontworpen door Mari Andriessen. Foto Els Hansen. ACHTER: De gehele binnenstad van Alkmaar was tijdens de oktoberfeesten en het koninklijk bezoek in 1923 feestelijk versierd. Hier de Houttil vanaf de Langestraat gezien met rechts de herenkleding-zaak van C.J. Egger. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

VOORWOORD

Het zal u niet verbazen dat dit nummer van Oud Alkmaar geheel in het teken staat van 450 jaar Alkmaars Ontzet. We lezen over de geschiedenis van de feestelijkheden rond 8 oktober. Eeuwenlang was het niet vanzelfsprekend dat de waarden Vrijheid, Verdraagzaamheid, Verbondenheid en Verscheidenheid door de gehele bevolking van onze stad onderschreven werden. Het heeft lang geduurd voordat ‘8 oktober’ een gezamenlijk evenement werd, georganiseerd door één 8 oktober Vereeniging. Zowel het openingsartikel als het interview met de huidige voorzitter van de 8 oktober Vereeniging gaan daarop in.

In haar artikel over Alkmaars Ontzet in de kinder-literatuur laat Ilse La Brijn zien dat in de loop der tijden de schrijvers telkens andere accenten van het historische verhaal hebben belicht.

Over boeken gesproken: Het beleg van Alkmaar, geschreven door Harry de Raad zal op 20 oktober a.s. gepresenteerd worden. Verrassende archief- en archeo-logische ontdekkingen zijn hierin verwerkt. Ruud Kersten sprak met hem over zijn onderzoek. Zo blijkt dat er kanttekeningen kunnen worden geplaatst bij het verhaal rond de legendarische polsstok van stads-timmerman Van der Mey. Hoe diens bronzen beeld, ontworpen door de befaamde Mari Andriessen, bij de Grote Kerk terecht is gekomen leest u in een ander artikel.

Paul Buienhuis laat zien dat er een verband bestond tussen de afbraak van de abdij van Egmond en de versterking van de wallen van Alkmaar in 1573. Ten slotte wordt aandacht besteed aan het binnenkort te onthullen Grote Raam van Fiona Tan.

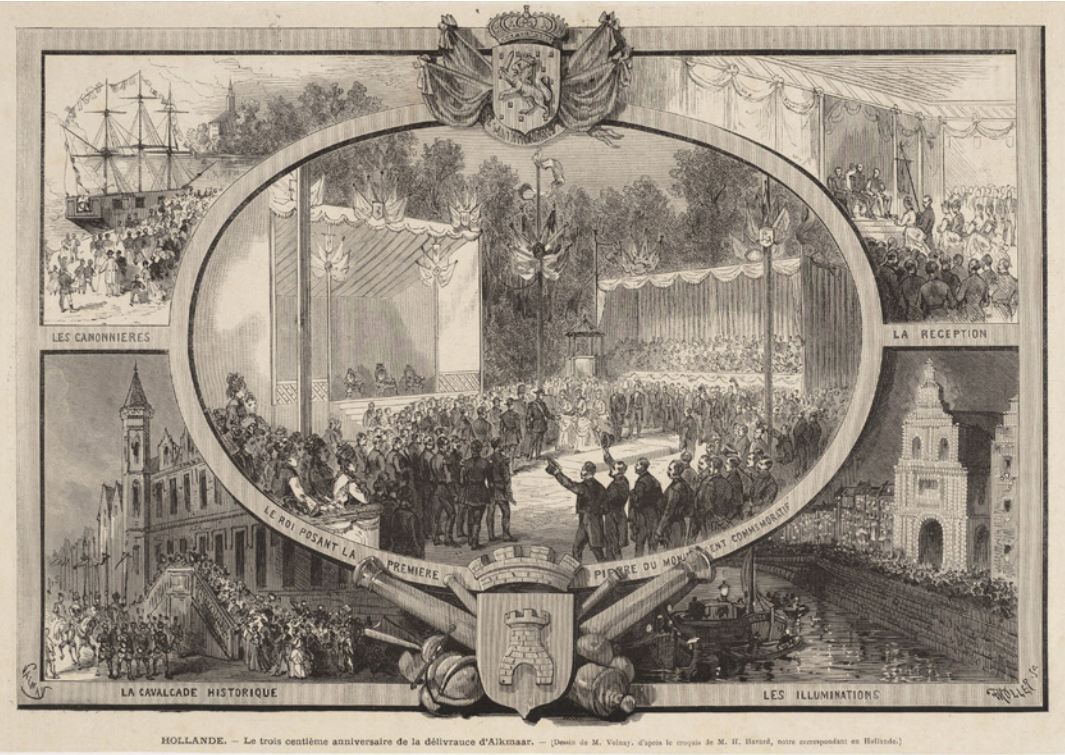
Ontdekkingen, toevoegingen en nieuwe inzichten: zo boeit en verrast de geschiedenis ons telkens weer. Veel leesplezier.

Carol Korringa, Voorzitter HVA

ROOMSE
BOYCOT
VAN
ALKMAAR
ONTZET

Bertus Bakker

In 1923 was het 25 jaar geleden dat koningin Wilhelmina de troon besteeg. Net als andere steden liep ook Alkmaar warm om dit luisterrijk te gaan vieren. In de aanloop naar dit kroningsfeest gingen stemmen op om als feestdag de achtste oktober te kiezen. Dat bleek tegen het zere been van het katholieke volksdeel. Bij monde van advocaat Henricus Kusters liet het weten dat ‘katholieken nooit of nimmer aan Alkmaar-ontzetfeesten kunnen deelnemen’!¹ De calvinistische overwinning op de Spaanse katholieken en de daaropvolgende eeuwenlange achterstelling van de katholieken hadden immers diepe wonden geslagen. Toen echter bleek dat Wilhelmina en prins Hendrik het ontzetfeest zouden bijwonen, dat in dat jaar in het teken stond van 350 jaar Alkmaarse victorie, verdween de aversie van de katholieken als sneeuw voor de zon. Vanaf dat moment zou Alkmaar Ontzet door alle gezindten worden gevierd. Daaraan was echter het nodige voorafgegaan.

Driehonderd jaar Alkmaars Ontzet, een prent uit het dagblad Le monde illustré van 1 nov. 1873. In het midden legt Willem III de eerste steen voor het Victoriamonument. Kloksgewijs: het afvuren van kanonnen, de receptie van de koning, feestelijk verlichte grachtenpanden en de historische optocht bij het stadhuis. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

*Willem Hofdijk
(1816-1888),
schrijver en
schilder.
Prent van J.H.
Rennefeld, 1858,
Collectie
Regionaal
Archief Alkmaar.*

DE VIERING VAN 1860

Bijna driehonderd jaar werd het Ontzet van Alkmaar weliswaar officieel herdacht, maar niet of nauwelijks door de burgerij gevierd. Dat veranderde in 1860. Het was de tijd van het opbloeiend nationalisme met zijn vaderlandsliefde en heldenverering. Tal van historische herdenkingen werden massaspektakels en her en der verrezen monumenten. Op initiatief van Jan Jacob de Gelder, rector van het Alkmaarse stedelijk gymnasium, stak een aantal leden van 't Nut en van de rederijderskamer Bilderdijk de koppen bij elkaar om het Ontzet eens echt te gaan vieren.² Ze waren het snel eens dat het beslist geen kermisbraspartij mocht worden, maar een waardig staatkundig feest. Omdat ze haarfijn aanvoelden waar de schoen wrong, wilden ze per se elke verwijzing naar religie vermijden aangezien dat onmiddellijk tot verzet zou leiden.³ Deze religieuze gevoeligheid was dan ook de reden dat het Nutsdepartement – katholieken waren geen lid van het ‘heidense’ Nut – huiverig was om het initiatief te steunen. Toen echter bleek dat de toneelvereniging Bilderdijk de in Alkmaar geboren literator Willem Hofdijk al opdracht had gegeven een toneelstuk over het ontzet te schrijven, was de kogel door de kerk. Een nieuwe vereniging was geboren. Een gezamenlijke feestcommissie van 't Nut en Bilderdijk stelde een feestprogramma samen dat twee belangrijke elementen kende: een herdenkingsrede en een toneel-drama. Voor Hofdijk was een hoofdrol weggelegd. Niet alleen was het dramatisch gedicht *Alckmaers beleg* van zijn hand, maar hij sprak ook de lofrede uit. Zijn optreden zou een lang staartje krijgen.

PAMFLETTENSTRIJD

Die nasleep had zich al aangekondigd toen bleek dat de gemeenteraad niet van zins was ook maar enige bijdrage aan de viering te geven, zelfs niet nadat een petitie van

een pressiegroep onder leiding van de toen veelgelezen amateurromancier Jan Krabbendam was aangeboden. De raad hield zijn poot stijf, ook toen burgemeester Archibald Maclaine Pont geen geheim maakte van zijn enthousiasme voor de ontzetviering. Het waren de katholieken in eendrachtige samenwerking met de liberalen die zich in de raad verzetten tegen deelname. In die jaren was de verhouding tussen beide groeperingen in Alkmaar zeer goed.

Reden voor de terughoudendheid van de raad was dat de bestuurders bang waren voor tweedracht binnen de gemeente. Terecht naar zou blijken, want die liet niet lang op zich wachten. In zijn ontzetrede onder de titel *Ten vierdag gerechtigd* hekelde Hofdijk in niet mis te verstane bewoordingen het toenmalige onbetrouwbare Spaanse en dus paapse gezag. Daarmee haalde hij zich de toorn op de hals van de katholieken die in de persoon van de literator Jozef Alberdingk Thijm meteen van zich lieten horen. Van diens hand verscheen een pamflet waarin hij het optreden van Sonoy en de zijnen aan de kaak stelde. Hun vervolging van het katholieke volksdeel kon immers niet anders dan als terrorisme worden betiteld, aldus de katholieke zegsman.

De hierop volgende pennenstrijd, waarin zich ook de bekende Westwoudse historicus Willem Nuyens mengde, werd weliswaar grotendeels over de hoofden van de gewone man uitgevochten, maar bij het bisdom Haarlem bleef hij niet onopgemerkt. Bedacht moet worden dat de Nederlandse bisschoppen nog maar zeven jaar eerder in hun ambt waren hersteld en dat daartegen van protestantse zijde fel bezwaar was gemaakt en aan koning Willem III zelfs een protestpetitie was aangeboden. Aangezien de vorst naar de mening van regeringsleider Thorbecke te weinig afstand van deze zogenoemde Aprilbeweging nam, had dit zelfs geleid tot een regerings-crisis. De groeiende normalisering van de verhoudingen tussen protestanten en katholieken, die eeuwenlang ernstig verstoord waren geweest, kreeg hierdoor weer een flinke knauw. De katholieke geestelijkheid werd door de protesten bevestigd in haar argwaan jegens de protestanten en hun houding was voor de meeste gelovigen voldoende reden zich afzijdig te houden van festiviteiten die mogelijk een antipapistische teneur konden hebben. Als we bedenken dat de katholieken zo'n veertig procent van de Alkmaarse bevolking uitmaakten, mag duidelijk zijn dat – om in hedendaagse termen te blijven – van een inclusief en verbindend volksfeest geen

*Koninklijke loge bij het
Victoriebeeld met koningin
Wilhelmina en prins
Hendrik. Links burgemees-
ter Wendelaar. Foto van P.B.
Delemarre, 1923. Collectie
Regionaal Archief Alkmaar.*

sprake kon zijn. Tot 1873 zou in het standpunt van de gemeenteraad geen verandering komen en bleef hij zich afzijdig houden van de viering.

HET DERDE EEUWFEST

In het jubeljaar 1873 – 300 jaar Alkmaar Ontzet – zouden de festiviteiten vanzelfsprekend een bijzonder accent moeten krijgen. Een jaar eerder op 1 april was de inname van Den Briel grootschalig herdacht. Dat had een echt nationaal feest moeten worden, maar de viering had in verschillende plaatsen in ons land tot confrontaties tussen protestanten en katholieken geleid en was in het zuiden zelfs compleet genegeerd. Maar in Alkmaar lukte het om voor één keer de strijdbijl te begraven. Dat had echter niet zozeer met het ontzetfeest zelf te maken, doch uitsluitend omdat de festiviteiten werden bijge-woond door Willem III, die bij deze gelegenheid de eerste steen kwam leggen voor het monument van Victorientje

dat drie jaar later zou worden onthuld. Blijkbaar hadden de katholieken de koning zijn vroegere flirt met de protestantse agitatoren vergeven. Toch bleef het kerkelijk gezag zijn reserves houden. Toen een delegatie van Alkmaarse katholieken naar de bisschop van Haarlem afreisde met de vraag of zij in het organiserend comité plaats mochten nemen, hield de kerkleider de boot af en delegeerde de kwestie aan de deken.⁴ Deze had voor één keer geen bezwaar. Achteraf bleek bisschop Wilmer toch niet tevreden met de gang van zaken en dan met name over het feit dat de katholieke kerken hun vlaggen hadden uitgestoken. Zo veel uitbundigheid was nu ook weer niet nodig en zodoende bleef het bij een eenmalige verbroedering.

In de jaren daarna vervielen de katholieken weer in hun afzijdige houding. Aan de kinderoptocht – een onderdeel dat in 1895 werd ingevoerd – namen bijvoorbeeld geen katholieke leerlingen deel. In journalistieke verslagen vangen we af en toe een glimp op van het katholieke standpunt. Zo uitte bijvoorbeeld de roomse krant *De Tijd* kritiek op de toneeluitvoering in 1880:

*'s Avonds werd er een tooneelvoorstelling gegeven door de leden der Ontzetvereniging, die misschien de goedkeuring van sommige protestantsche leden wegdroeg maar waarin het catholicisme in den persoon van kardinaal de Granvelle zóó werd gelasterd, dat de Katholieken, die nog deel uitmaken van die vereeniging, geheel ontstemd en ontnuchterd huiswaarts keerden. De acteurs hadden klaarblijkelijk gemeend, dat hun spel, voor eene gelegenheid als deze, niet tergend genoeg kon zijn: gelukkig hebben zij zich in een groot gedeelte onzer burgerij bedrogen.'*⁵

*Jozef
Alberdingk
Thijm
(1820-1889),
hoogleraar,
uitgever,
kunstcriticus
en schrijver.
Prent van P.J.
Arendzen,
Rijksmuseum
Amsterdam.*

De 8-oktoberoptocht in 1923 op het sportterrein aan de voormalige Sportlaan in aanwezigheid van koningin Wilhelmina en prins Hendrik. De abt van Egmond te paard met in zijn gevolg een aantal monniken. Het oud-Hollandse poortgebouw en de stadsmuren op de achtergrond hadden op 3 oktober nog dienstgedaan bij de viering van Leidens Ontzet. Foto Peter Jonker. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

De reserves van de katholieken golden overigens niet alleen de vieringen in Den Briel en Alkmaar, maar in feite alle herdenkingen van de Tachtigjarige Oorlog. Een ander voorbeeld: in 1884 weigerde de aartsbisschop de herdenking van de driehonderdste sterfdag van Willem van Oranje in Delft bij te wonen.

VERBROEDERING.

Na 1860 waren in Alkmaar meerdere ontzetverenigingen ontstaan, maar ondanks dat was de animo voor de viering rond de eeuwwisseling danig gezakt. Elk van deze verenigingen hield zijn eigen feestavond, maar trad verder niet naar buiten. In 1907 dreigde zelfs opheffing van de oudste vereniging maar dit werd op het nippertje door een aantal jonge Alkmaarders voorkomen. Gezamenlijk zetten zij hun schouders eronder en de viering kreeg weer een nieuwe impuls. Vier jaar later konden twee ontzetverenigingen hun vijftigjarig bestaan vieren, wel elk met hun eigen feest. Intussen bleek de ontzetviering steeds meer een Oranjekarakter te krijgen en dat werd verhevigd door de revolutiepoging van Troelstra in 1918. Diens revolte werd mede gesmoord door de contrarevolutionaire opstelling van het katholieke establishment. In de samenleving ontstonden nieuwe tegenstellingen die niet louter langs religieuze, maar vooral langs ideologische lijnen liepen. De katholieken konden hun plaats in het verdomhoekje steeds meer afstaan aan socialisten en communisten.

De grote ommekeer vormde de viering van 1923. Na eerder Willem III was het in de persoon van Wilhelmina wederom een vertegenwoordiger van het Koninklijk Huis die de gelederen wist te sluiten. Hoewel het kroningsfeest van Wilhelmina een paar weken eerder was gevierd, deden net als vijftig jaar daarvoor de katholieken in

aanwezigheid van het vorstelijk paar volop mee met de festiviteiten van 8 oktober. En dit keer bleef het niet bij een eenmalige verzoening. Het jaar daarop bleken ze namelijk bereid hun verzet tegen de viering op te geven, maar wel onder één voorwaarde: de oudste en intussen enig overgebleven ontzetvereniging was in hun ogen besmet en diende daarom te worden opgeheven om plaats te maken voor een nieuwe vereniging. Het was een harde eis die menigeen in het verkeerde keelgat schoot. Na vele heftige discussies waarin de oude verwijten tussen roomsen en protestanten nog één keer over en weer vlogen werd uiteindelijk, mede door bemiddelend optreden van burgemeester Willem Carel Wendelaar, voor de lieve vrede besloten tot het oprichten van de nog altijd bestaande ontzetvereniging. In de optocht liepen nu voor het eerst monniken mee, verklede wel te verstaan, maar toch!

BRONNEN:

Regionaal Archief Alkmaar: Archief van de 8 October Vereeniging te Alkmaar en Archief van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, departement Alkmaar.
W.A. Fasel, 'De ontzetviering te Alkmaar in de loop der eeuwen', in: I. Schöffers e.a., *Alkmaar Ontzet 1573-1973* (Alkmaar, 1973).

1. *de Volkskrant*, 20 november 1922.
2. RAA, archiefnr. 0253, inv. nr. 8. *Notulen departement van 't Nut*, 17 januari 1860.
3. RAA, archiefnr. 0253, inv. 112. *Verslag van de commissie, 5 maart 1860*.
4. *Noord-Hollands Archief, Archief bisdom Haarlem* 306, inv. nr. 1902, Map 912.02.
5. *De Tijd*, 15 oktober 1880.

HISTORISCHE KINDERBOEKEN OVER ALKMAARS BELEG: EEN SPIEGEL VAN DE TIJD

Ilse La Brijn

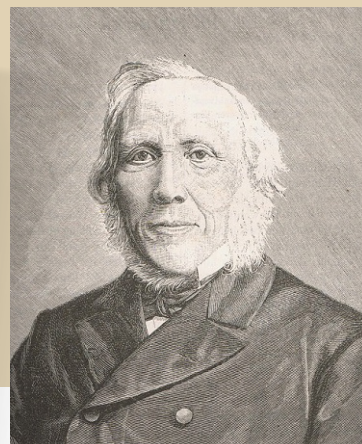
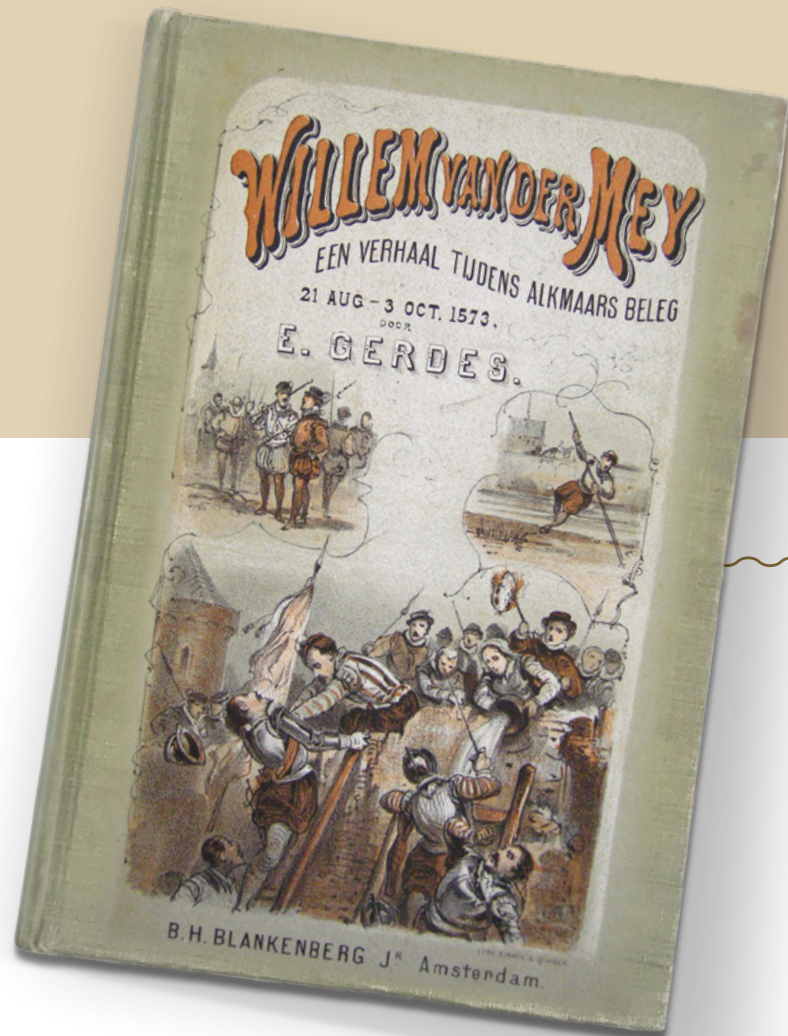
We kennen allemaal wel een boek dat we in onze jeugd verslonden hebben. Voor menige jonge lezer werd de historische hoofdpersoon een held. Geschiedenis is een populair onderwerp in kinderboeken en de Tachtigjarige Oorlog dient nogal eens als decor. Zo verschenen er over het Beleg van Alkmaar maar liefst 21 verhalen. Met deze verhalen waan je jezelf niet alleen in het verleden. Wanneer je tussen de regels door leest, zie je hoe de manier waarop het Alkmaarse overwinningsverhaal verteld werd, in de loop der jaren is veranderd.

Het kinderboek kwam op aan het begin van de negentiende eeuw. Tot ver in de jaren zeventig van de twintigste eeuw stonden heldenverhalen uit de vaderlandse geschiedenis centraal in veel jeugdliteratuur. Door als eerste stad een Spaanse belegering te weerstaan wist het Beleg van Alkmaar zich niet alleen een plek in het nationale, historische geheugen te verwerven, maar gaf het auteurs ook de gelegenheid een heroïsch verhaal te vertellen, vol liefde voor het vaderland. Zeker in de negentiende eeuw voerde dit aspect de boventoon. Overheden ontdekten de kracht van geschiedenis om een gemeenschappelijke identiteit van een land op te bouwen. Na de Bataafse Revolutie in 1795 was daar in de Nederlanden veel vraag naar. Onder invloed van de Verlichting moesten de jeugdverhalen daarnaast de kennis en deugdzaamheid vergroten. Deze veranderingen in de politiek en pedagogie zorgden voor een bloeiperiode van het historische kinder- en jeugdboek.

Veel schrijvers maakten hun verhalen extra aantrekkelijk door historische feiten met fictie te vermengen. Vooral

*Hendrik Jan van Lummel, *Vaderlandsche Gedenkdagen. III Het zegevierend Alkmaar* (Callenbach, 1897). Van Lummel (1818-1877) was onderwijzer, tekenaar en schrijver.*

Eduard Gerdes (1821-1898), staalgravure. Gerdes was evangelist en schrijver.

Eduard Gerdes, Willem van der Mey. Een verhaal tijdens Alkmaars beleg 21 aug. – 3 oct. 1573 (Blankenberg, 1873).

nog kan beklimmen en een roer kan richten, trots den beste.' En ook een boer uit de regio blijft koel wanneer hij door de Spaanse legerleider Don Frederik onder druk wordt gezet om te vertellen waar de geuzen zich ophouden: 'Mijn vaderland verraden om u, gehate Spanjool, te dienen. Nooit. – Martel me, zooveel ge wilt: ik zwijg.'

Spanning en avontuur vormden steeds meer de rode draad in de verhalen

Maar de geschiedenis leende zich niet alleen voor vaderlandslievende verhalen. Aan het einde van de achttiende eeuw maakte de samenleving kennis met een groeiende verzuiling. Er kwam steeds meer een scheiding tussen de orthodox-protestanten en het liberaal-humanisme. Zo ook onder de uitgeverijen en auteurs van kinderboeken. Auteurs met een religieuze achtergrond legden veel nadruk op de rol van religie in het Beleg. Ze benadrukten de rol van God in de overwinning en focusten zich op de overdracht van religieuze normen en waarden. In *Het Zegevierend Alkmaar* (1897) van de Utrechtse onderwijzer H.J. van Lummel is de Alkmaarse held Maarten Pieterszn. van der Mey door God gezonden: '(...) in tijden van nood, bij buitengewone zaken, geeft God ook buitengewone middelen. En dat middel zou ditmaal de kloeke stadstimmerbaas Maarten Pietersz. van der Mey zijn.'

Evangelist Eduard Gerdes ging een stap verder. In *Willem van der Meij. Een verhaal tijdens Alkmaars Beleg 21 aug. – 3 oct. 1573* (1873) gaat het niet over Nederlanders en Spanjaarden, maar Alkmaarse protestanten en Spaanse katholieken en hun verschillen. Protestanten waren dapper en werden gesteund door God, terwijl katholieken maar lafhartig waren. Wanneer geuzenbevelhebber Nicolaas Ruychaver de Alkmaarders laf noemt, omdat ze er te lang over hadden gedaan om een kant in de strijd te kiezen, reageert Maarten Pieterszn. van der Mey: 'Gij moogt de Alkmaarders niet van lafheid verdenken. De meesten zijn goede vaderlanders, en slechts enkele papisten [katholieken] trachten in 't geheim - want in 't openbaar durven zij niet voor hun gevoelens uitkomen - de zaak op de lange baan te schuiven.' Het trage besluit was volgens Gerdes de schuld van de papisten (Spaansgezinden). Dat het Alkmaarse Beleg en met name de Spaanse nederlaag nimmer een inspiratiebron heeft gevormd voor katholieke jeugdschrijvers behoeft nauwelijks betoog.

HELDEN OF DE 'GEWONE' MAN

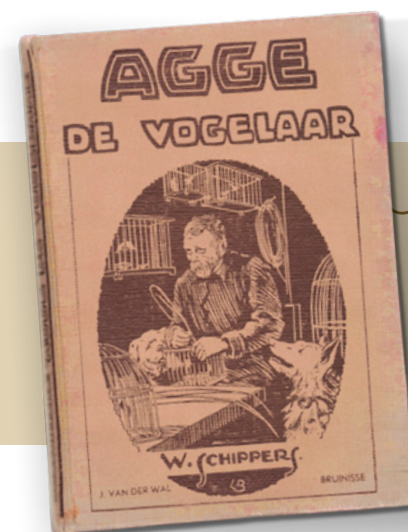
In de twintigste eeuw groeide de aandacht voor het kind. De overdracht van moraal bij de opvoeding van kinderen werd minder belangrijk. Kinderen mochten met het lezen van boeken ook ontspannen. Schrijver en onderwijzer W.G. van de Hulst vond dat er meer vanuit het kind geschreven moest worden en minder vanuit de belerende volwassene. Spanning en avontuur vormden steeds meer de rode draad in de verhalen.

Ook de manier waarop de geschiedenis verteld werd, veranderde. Na de Eerste Wereldoorlog werd de grote nadruk op de vaderlandse geschiedenis en op de heldhaftige oorlogsverhalen in het geschiedenisonderwijs

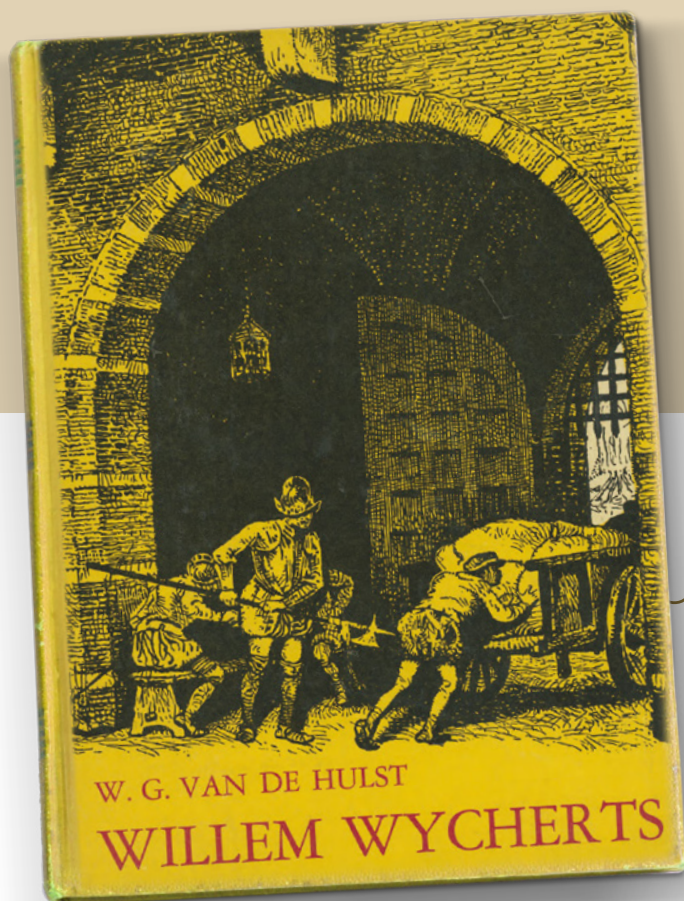
gezien als een van de oorzaken van de verwoestende oorlog. Dit moest anders. Geschiedenislessen moesten gaan over de 'gewone' man en de overeenkomsten tussen landen en volkeren. Dit zie je ook terug in de verhalen over het Beleg van Alkmaar. De 'gewone' Alkmaarders krijgen steeds meer de hoofdrol. Het verhaal van Willem Schippers in *Agge, de vogelaar* (1939) gaat bijvoorbeeld over een vogelaar die met zijn dochter buiten de stad op 'de Heuvel' woont. Wanneer de Spanjaarden uiteindelijk de Heuvel naderen, vluchten Agge en zijn dochter Hendrien naar de stad, waar ze het Beleg meemaken. De bekende helden komen maar weinig voor in het verhaal.

Maar veel schrijvers hielden vast aan de helden uit het verleden en de trots op het vaderlandse verleden. Zoals W.G. van de Hulst in *Willem Wijcherts* (1909). Van de Hulst zorgt in het verhaal voor een sterk 'wij-zij'-gevoel. De Spanjaarden hebben alleen slechte eigenschappen, terwijl de Alkmaarders en geuzen juist dapper en betrouwbaar zijn. Hij maakt daarbij ook gebruik van uiterlijke kenmerken. De Spaansgezinde Ebben Gerbrandsz is hiervan een goed voorbeeld. Als handlanger van de Inquisitie had hij veel Alkmaarders verraden en naar de brandstapel geleid. Zijn uiterlijk werd door de Alkmaarders gebruikt om hem te pesten:

't Was een opvallend lange, vreselijk magere man (...) Zijn kleine, groenig-grijze oogjes schenen altoos naar de punt van zijn neus te staren, vandaar zijn scheldnaam: 'de schele'. En die grote, spitse neuspunt was het juist, die altijd weer de plaagzucht van de jongens opwekte. Die neuspunt was krom en wees niet recht vooruit, maar week sterk naar rechts.

Afb. 4 Willem Schippers, Agge, de vogelaar (Van der Wal, 1939). Schippers (1867-1954) was smid en metaal draaier en schreef in zijn vrije tijd tal van jeugdboeken.

W.G. van der Hulst (1879-1963) was (hoofd)onderwijzer en publiceerde zo'n honderd kinderboeken.

Willem Gerrit van der Hulst, Willem Wycherts (Callenbach, 1909).

dat hun stad als uit Gods hand ontving'. Een strijd waarvoor ze bereid waren alles te geven. Het geloof in God in de stad was zelfs zo sterk, dat het zelfs de minder gelovigen kracht en sturing gaf.

Voor de auteurs en uitgeverijen met een religieuze achtergrond bleef de overdracht van religieuze normen en waarden het hoofddoel. Zo schrijft J. Snoep jr. in *Met God voor 't recht: 1573 in Alkmaar* (1929) voortdurend over de macht van God en hoe Hij invloed heeft gehad op de uitkomst van het Beleg. Over de overwinning schrijft hij:

Maar hier mocht niet geroemd in wat zwakke menschenhand had gewrocht. Dit werk was van den Heere en van den Heere alleen! (...) Ze [de Alkmaarders] zongen met een brok in de keel en tranen in de oogen. (...) als een offer van een volk, dat door God uit grooten nood en dood is gered en in al zijn dank en eerbiedenis uitsnikt (...).

De calvinisten worden beschreven als moedige en trouwe vechters voor hun vaderland. Het geloof gaf hun een 'heldengeest', waarmee ze 'strijden voor 't recht – een recht,

Er waren ook schrijvers die de kinderen vooral iets wilden leren over de geschiedenis, zonder ideologische redenen. Piet Visser wilde een zo getrouw mogelijke vertelling geven over de Alkmaarse strijd. Voor *Het Beleg van Alkmaar* (1905) gebruikte hij archiefbronnen zoals het bekende verslag van Nanning van Foreest. Hij focuste niet alleen op de heldendaden van de Alkmaarders, maar ook de Spanjaarden waren moedig: 'Toch, in stuwend gedrang, met onweerstaanbaren moed, stormen de Spanjaarden de bres op en klauteren naar boven, te midden van kokende stroomen, helsche vlammen en pletterende keisteenen.' Zijn verhaal is daarmee echt een feitelijke en neutrale vertelling.

EEN NIEUWE BENADERING

Met de protestbewegingen in de jaren 60 kwamen er nieuwe opvoedingsideeën. Het kind kwam nóg centraler te staan en het kinderboek kreeg meer aandacht. Zo werd er in 1955 de eerste Kinderboekenweek georganiseerd. Ook de kijk op het verleden veranderde. De heldenverhalen moesten plaatsmaken voor het dagelijkse leven en de

persoonlijke ontwikkeling van de 'gewone' man. Lezen voor ontspanning nam nog meer de overhand.

De kinderboeken over het Beleg van Alkmaar vanaf 1960 hebben dan ook één grote overeenkomst: het 'gewone' kind is de held of heldin. Door de tweede feministische golf komt er ook meer aandacht voor vrouwelijke hoofdpersonages. Zoals bij André Nuyens. In zijn boek *Een brief in een polsstok* (2000) en in het verhaal 'De smokkelaarster' uit *De Zeven Werken: verhalen uit het rijke verleden van Alkmaar* (2020) geeft hij meisjes moedige heldenrollen. Zo neemt Grietje in 'De smokkelaarster' een levensgevaarlijke tocht terug naar de belegerde stad om voor haar grootouders te zorgen. Alkmaarse soldaten zijn zelfs verbaasd dat 'een meisje van haar leeftijd erin geslaagd was door de Spaanse omsingeling te komen.' En wanneer de stad opnieuw aangevallen wordt, vecht Grietje dapper mee:

Grietje kon bijna niet meer op haar benen staan van uitputting. Een vrouw kwam de stadsverdedigers en Grietje en Trijntje een beker water brengen. 'Hoe lang kunnen we dit nog volhouden?' vroeg Grietje zich hardop af. 'Zo lang we krachten hebben, geven we niet op', zei een geus.

Naast Nuyens is ook Simone van der Vlugt nog steeds actief als kinderboekenschrijfster. Ook voor haar dient de geschiedenis als decor om spannende verhalen te vertellen over de 'normale' Alkmaarders. Zo zorgt in het verhaal 'Victorie!' (2004) Jorden voor zijn zieke moeder wanneer de Spanjaarden de stad belegeren. Van der Vlugt laat haar lezers ook graag nadenken over de geschiedenis. Dit doet ze onder andere door haar hoofdpersonages anders naar de historische gebeurtenissen te laten kijken, zoals bij Jorden. Hij verbaast zich over de oorzaak van de strijd: 'Is het niet idioot dat al deze ellende alleen maar om het

geloof is ontstaan? (...) Als koning Filips nou gewoon iedereen liet geloven wat hij wilde was er niets aan de hand. Ik snap niet dat de koning zo dom kan zijn.'

Maar niet alle schrijvers gingen in de nieuwe ontwikkelingen van het kinderboek mee. *Het Beleg van Alkmaar* (1973) van H. te Merwe gaat over de hellebaardier van de geuzen

Na de tweede feministische golf komt er meer aandacht voor vrouwelijke hoofdpersonages

Huigen Backer. Door zijn ogen maken we kennis met Alkmaarse helden als Maarten Pieterszn. van der Mey en ook Huigen onderneemt veel heldhaftige daden. Tot zover past het verhaal van Te Merwe uitstekend in de trend in historische kinderboeken vanaf 1960 – een onbekende hoofdpersoon beleeft het Beleg van Alkmaar. Maar al snel gaat het verhaal over de heldhaftige tocht van Van der Mey. Ook benadrukt Te Merwe de onbetrouwbaarheid van de Spanjaarden en noemt ze regelmatig 'Spekken'. Hiermee creëert hij een gevoel van goed en fout, terwijl vanaf 1960 dit vrijwel niet meer de trend in historische kinderboeken is. Opvallend is wel dat de dapperheid van de Alkmaarders en geuzen veel minder wordt benadrukt. Te Merwe wil daarnaast vooral kinderen leren over de christelijke normen en waarden en propageert loyaliteit en vaderlandsliefde. Hij is hiermee een van de auteurs die dus niet megingen met het nieuwe tijdsbeeld.

H. te Merwe, Het beleg van Alkmaar (De Banier, 1973). Te Merwe was het pseudoniem van Nicolaas Heiner (1896-1977). Hij was onderwijzer en schrijver.

Piet Visser, Het beleg van Alkmaar (Kluitman, 1906). Visser (1867-1929) was onderwijzer te Breezand. Zijn boeken werden geïllustreerd door H.C. Louwerse.

De geschiedenis diende in het historische kinderboek dus niet alleen om kinderen te leren over de vaderlandse geschiedenis

Nederlanders, maar tussen katholieken en protestanten. Het geloof en God vervulde daarbij vaak de hoofdrol. Door de verhalen over het Beleg van Alkmaar naast elkaar te leggen, is te zien dat de feiten van het verleden misschien vastliggen, maar dat er veel ruimte is voor interpretatie. Daarmee zijn de historische kinderboeken over het Beleg van Alkmaar een verrassende spiegel van de tijd.

Ilse La Brijn is publiekshistoricus en is afgestudeerd op de functie van het Beleg van Alkmaar in historische kinderboeken.

MEER DAN FEITEN

De geschiedenis diende in het historische kinderboek dus niet alleen om kinderen te leren over de vaderlandse geschiedenis. Het overwinningsverhaal gaf alle auteurs de mogelijkheid spannende verhalen met een goede afloop te vertellen, maar het veranderende tijdsbeeld, de ontwikkelingen in de pedagogiek en de religieuze betekenis van het Beleg beïnvloedde de manier waarop er over de Alkmaarse strijd werd geschreven. Van vaderlandslievende en nationalistische geschiedvertelling over de helden uit het Alkmaarse verzet, verschoof door de eeuwen heen langzaam de aandacht naar de 'gewone' man. Het werd steeds minder belangrijk om kinderen normen en waarden te leren via de historische verhalen. Spanning en avontuur waren vanaf halverwege de twintigste eeuw steeds vaker de belangrijkste doelen voor kinderboekenschrijvers. Auteurs met een religieuze achtergrond gingen veelal mee in deze maatschappelijke en pedagogische ontwikkelingen, maar voor hen bleef de overdracht van religieuze normen en waarden erg belangrijk. Het Beleg van Alkmaar was geen strijd tussen Spanjaarden en

André Nuyens, Een brief in een polsstok. Over het Spaanse beleg van de stad Alkmaar in 1573 (Christofoor, 2000). Nuyens (1948) is een Alkmaarse jeugdboekenschrijver.

STRIJD IN NOORDERKWARTIER ONDERGESCHOVEN KINDJE

Ruud Kersten

Er komt dit najaar een nieuwe historische verhandeling beschikbaar onder de titel *Het beleg van Alkmaar. Opstand en oorlog in de stad en omgeving, 1566-1576*. Hierin schetst Harry de Raad, oud-archivaris bij het Regionaal Archief Alkmaar, een breder beeld van de gebeurtenissen in het Hollands Noorderkwartier dan gebruikelijk. 'Die geschiedenis is een beetje een ondergeschoven kindje in het nationale verhaal.'

foto door: Mark Alphenaar

Harry de Raad is sinds zijn pensioen bezig geweest met dit boek waarvoor het idee al langer bij hem rondspookte. Volgens hem waren nog lang niet alle feiten rondom het beleg goed onderzocht en ontbrak het ook aan een studie die de Alkmaarse gebeurtenissen in een bredere context plaatste. 'Het beleg had een lange voor-geschiedenis en ook na 8 oktober ging de oorlog gewoon door.'

De Raad: 'In Alkmaarse publicaties heeft men zich lang alleen maar gericht op die zeven weken in 1573. Pas in de Ontzet-bundel van 1973 (*Alkmaar ontzet, 1573-1973*, rk) is er aandacht voor wat meer. Dan heb je nog het prachtige boek *Het verraad van het Noorderkwartier* van Henk van Nierop uit 1999, waarin het oorlogsverloop in Noord-Holland boven het IJ uitgebreid aan de orde komt, maar dat richt zich hoofdzakelijk op de jaren 1575 en iets later.'

JIJ HAD HET IDEE: DAT MOET ANDERS.

Ja, in elk geval dat wanneer het verhaal over het beleg van Alkmaar verteld zou worden dat dat dan zou gebeuren in het bredere verband. De Slag op de Zuiderzee (enkele

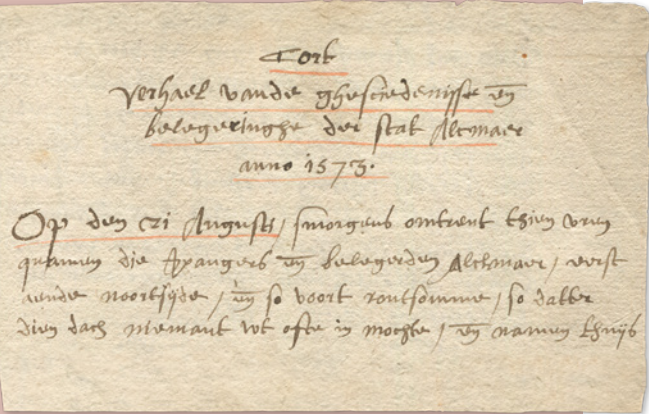

Portret Nanning van Foreest. Anonieme kunstenaar, 1591. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar, bruikleen Stichting Van Foreest en Van Egmond van de Nijenburg.

dagen na het ontzet van Alkmaar, rk) bijvoorbeeld hoort er ook bij. De gebeurtenissen eerder in Haarlem horen er eveneens bij, omdat die een voorbode vormden van wat er in Alkmaar stond te gebeuren.

Na ontzet Alkmaar ging oorlog gewoon door

De nederlagen van Spanje waren - na de Spaanse inname van Haarlem die bij de aanhang van Oranje veel defaitisme tot gevolg had - voor het vervolg heel belangrijk. Het jaar daarna had je ook nog het ontzet van Leiden. De oorlog in Holland ging door tot eind 1576, toen de

Titel en begin van de zestiende-eeuwse versie van de anonieme kroniek van het beleg. Collectie Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven.

Foto van de opgraving van het grote massagraf op de Paardenmarkt in 2010. Collectie Erfgoed gemeente Alkmaar.

Pacificatie van Gent een voorlopige vrede bracht. De oorlog ging later wel weer door, maar buiten Holland. Interessant is de vraag waarom de opstand in 1572 zo succesvol verliep in Alkmaar en omgeving. De opstandelingen beschikten namelijk slechts over een hele kleine strijdmacht. De stadsbesturen van Enkhuizen, Alkmaar en Hoorn aarzelden. Maar de bevolking was erg ontevreden over de dictatuur van Alva en wilde graag verandering. Daardoor was er geen echt verzet toen Diederik Sonoy (de bevelhebber namens Willem van Oranje in het Noorderkwartier), vanuit Enkhuizen ook de andere Noord-Hollandse steden dwong zich bij de opstand aan te sluiten.

HEB JE ZELF NOG VEEL ONDERZOEK GEDAAN?
Ik heb nog uitgebreid archiefonderzoek gedaan. In de jaren '30 al had een toenmalige archivaris van de gemeente Alkmaar, N.M.J. Dresch, het voornemen om een boek te schrijven over de oorlog in het Noorderkwartier. Hij had wat dossiertjes aangelegd. Al zijn materiaal ligt in het Regionaal Archief. Dat materiaal heb ik ook doorgewerkt, het gaf een eerste houvast.

Gelukkig heeft het Regionaal Archief Alkmaar heel veel bronnen die te maken hebben met het beleg van Alkmaar gedigitaliseerd. Veel ervan zijn ook getranscribeerd. Bij deze projecten was ik indertijd intensief betrokken. Leuk is dat we toen ook digitale kopieën van een verzameling originele brieven van Alva hebben gekregen uit Spaanse archieven. Ook bij andere archiefdiensten zijn veel bronnen uit deze tijd digitaal beschikbaar. Toch heb ik nog wel veel moeten reizen, onder meer naar Brussel, om daar onderzoek te doen in de regeringsarchieven uit de zestiende eeuw.

HEB JE NIEUWE FEITEN ONTDEKT?
Nieuwe feiten zijn vooral van archeologische aard, zoals de resultaten van de opgravingen najaar 2021 aan de Molenbuurt naar de fundamenteën van het Clarissenklooster. Die zijn belangrijk in verband met de duiding van de gebeurtenissen in 1573. Maar er zijn ook belangrijke nieuwe archiefvondsten te vermelden.

Naast de bekende kroniek van Nanning van Foreest uit 1573, is er nog een andere, net zo oude bron van informatie over het beleg. Van die anonieme kroniek kenden we alleen een achttiende-eeuwse versie. De betrouwbaarheid van de bron was in het geding. Er bleek echter ook een zestiende-eeuwse versie van deze kroniek te bestaan. De anonieme kroniek vormt een mooie aanvulling op die

van Van Foreest. De tekst ervan is te vinden op de website van het Regionaal Archief.

Een andere leuke vondst betrof het 'raadsel' rond de polsstokbriefjes van stadstimmerman Maerten Pietersz. van der Mey. Dat bleef in de geschiedschrijving tot dusver een beetje hangen. Wat had hij nu precies bij zich toen hij op 2 september 1573 naar Schagen, naar Sonoy ging om namens Alkmaar erop aan te dringen de dijken door te steken om het beleg van de Spanjaarden te breken? Er zijn in het Regionaal Archief twee van die briefjes bewaard gebleven. Een ervan is gedateerd op 22 september 1573. De andere is ongedateerd. Tot dusver dacht men dat het ongedateerde briefje het exemplaar is dat Van der Mey in zijn polsstok vervoerde naar Sonoy. Mijn theorie is dat die

Mijn theorie is dat die beide polsstokbriefjes nooit zijn verstuurd

beide polsstokbriefjes nooit zijn verstuurd. Ze waren wel bedoeld te worden verstuurd. Maar na de tweede, mislukte bestorming van 20 september is dat toch niet gebeurd. Van Foreest schrijft dat na die tweede bestorming twee jongens uit Schermerhorn met brieven de stad uit probeerden te komen, wat mislukte. Ik denk dat die twee briefjes daarbij waren. Het grappige is dat ik een briefje heb gevonden dat wel echt door Van der Mey vervoerd is, begin september 1573. Dat ligt in het Noord-Hollands Archief. De stad werd op dat moment al belegerd. Cabeliau, de gouverneur van de stad, stuurde

aan geuzenkapitein Nicolaas Ruychaver een brief. Die moest door de linies gesmokkeld worden. Dat deed Van der Mey, volgens meerdere bronnen.

ALS JE ALLES OP EEN RIJTJE HEBT GEZET, WERPT DAT DAN EEN NIEUW LICHT OP DE STRIJD IN HET NOORDERKWARTIER?

Er is sinds vorig jaar een beetje een debat gaande na de publicatie van het boek van Raymond Fagel en Judith Pollmann, 1572. *Burgeroorlog in de Nederlanden*. Zij betogen eigenlijk dat Willem van Oranje zich weinig bemoeide met het Noorderkwartier, maar meer bezig was met Brabant. Want in en om Breda had hij veel persoonlijke bezittingen. Alva, de landvoogd die namens de Spaanse koning bewind voerde over de Nederlanden, trok al zijn troepen terug naar de zuidelijke Nederlanden omdat hij daar het meeste gevaar ziet. Die dacht, dat gedoe met die Watergeuzen los ik later wel op. Er was daardoor even geen Spaans leger in het Noorderkwartier. Volgens Pollmann en Fagel waren de steden in dit gebied heel erg bezig met afwegen wat te doen. Willem van Oranje wordt in dit deel erg weggeschreven. Terwijl ik uit allerlei bronnen sterk de indruk heb dat hij juist heel erg de vinger aan de pols hield. Wat er in 1572 in het Noorderkwartier gebeurde – de inname door de Watergeuzen van Enkhuizen, Hoorn, Alkmaar en Medemblik – is door Oranje en zijn mannen grondig voorbereid.

In zijn onderzoek stuitte Harry de Raad op nog iets opmerkelijks. 'Van Hoorn en Enkhuizen weten we vrij veel van hoe het destijds gegaan is, maar van Alkmaar weten we vrijwel niks. Bijna de enige bron die ons hierover inlicht is de kroniek van Cornelis van der Woude uit 1645,

Voor- en achterzijde van het ongedateerde polsstokbriefje, dat waarschijnlijk geschreven is op 20 september 1573. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

de *Kronijcke van Alckmaer met sijne dorpen*. Je had verschillende andere kroniekschrijvers in Alkmaar, maar die schrijven niet hierover. Verder heb ik een kroniek gevonden in Amsterdam, waarvan je maar moet gissen wat het waarheidsgehalte ervan is. Archiefstukken over wat er gebeurde bij de overgang naar de opstand ontbreken dus. Misschien is er later het een en ander opzettelijk uit de archieven verwijderd, wie weet. Ook valt op dat er in de archieven niets te vinden is over de moord op de franciscaner monniken in 1572 en de terechtstelling in 1573 van pastoor Eilard van Waterland en kapelaan Lenaertsz. Het is te opvallend om niet te denken dat er zaken zijn weggemoffeld. Vonden ze wat er was gebeurd te gênant? Ik had graag meer willen vinden over deze gebeurtenissen in Alkmaar. Het blijft nu een beetje een witte vlek. Je kunt wel erover filosoferen, speculeren, maar je hebt weinig houvast.'

DAT MOET JOU ALS HISTORICUS/ARCHIVARIS MATELOOS IRRITEREN. DROOM JE ER NIET VAN DAT ER NOG ERGENS EEN KIST MET DOCUMENTEN UIT DIE TIJD VERBORGEN LIGT?

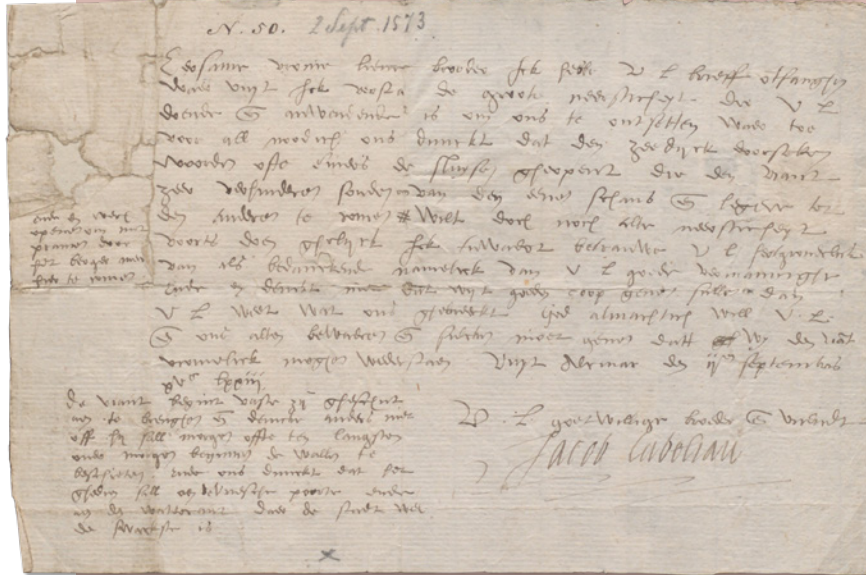
Jazeker! Bij archieven weet je het nooit. Er zijn ontstellend veel documenten bewaard gebleven, ook op plaatsen waar je ze niet verwacht.

JE HEBT NU EEN UITPUTTEND OVERZICHT GESCHREVEN OVER WAT ER ROND 1573 IS GEBEURD. ZIJN ER NOG ZAKEN DIE UITGEZOCHT MOETEN WORDEN?

Je zou de héle oorlog in het Noorderkwartier kunnen uitzoeken. Die geschiedenis is een beetje een ondergeschoven kindje in het nationale verhaal dat van oudsher erg gericht is op wat er in Zuid-Holland gebeurde.

PRESENTATIE VAN HET BELEG VAN ALKMAAR

De presentatie van *Het beleg van Alkmaar* is op **20 oktober** in de Pleinzaal van theater De Vest. Yolanda Rodríguez Pérez, Spaanse van origine, verbonden aan de faculteit der Geesteswetenschappen van de Universiteit van Amsterdam, houdt een lezing over de Tachtigjarige Oorlog vanuit de Spaanse optiek. Ze heeft daarover in 2003 een boek gepubliceerd: *De Tachtigjarige Oorlog in Spaanse ogen. De Nederlanden in Spaanse historische en literaire teksten (circa 1548-1673)*.

Voorzijde van de brief van de Alkmaarse gouverneur Jacob Cabeliau aan Nicolaes Ruychaver van 2 september 1573, die waarschijnlijk in de polsstok van Maerten Pietersz. van der Mey naar Schagen is vervoerd. Collectie Noord-Hollands Archief.

De bestorming van Alkmaar bij de Rode Toren (links) en de Friesepoort (rechts) op 18 september 1573. Goed zichtbaar is de Spaanse geschutsbatterij op de Gasthuisweide voor de Friesepoort. Links zien we het weer onder water gezette Zwijnsmeer. Detail van een schilderij van het beleg van Alkmaar in 1573, vervaardigd door een anonieme kunstenaar, 1603. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar. Foto: René Gerritsen.

EEN NIEUW VICTORIE-BEELD

Bertus Bakker

In 1961 bestond de 8 October Vereeniging honderd jaar en bij die gelegenheid besloot het gemeente-bestuur de jubilaris een beeld te schenken. Het idee kwam uit Leiden. Daar was kort tevoren aan de 75-jarige 3 October Vereeniging een bronzen Weesjongen met pan hutspot aangeboden. Het nieuwe beeld zou de victorie van Alkmaar moeten symboliseren. Weliswaar stond al sinds 1873 Victorientje op haar sokkel, maar dit starre en statische monument sprak de mensen niet meer aan, althans zo was de gedachte. Liever een werk in moderne vormentaal dat 'belangrijker en meer de tijd ontheven is dan het bestaande beeld dat zijn 19de-eeuwse afkomst duidelijk toont.'¹ Het nieuwe monument zou een Alkmaarse burger moeten weergeven die bij het ontzet een belangrijke rol had gespeeld. Dat echt is gedacht aan vervanging van het Victoriebeeld lijkt niet waarschijnlijk, want men zag wel in dat dit tot oproer onder de burgerij zou leiden.

Welke historische figuur kwam nu het meest in aanmerking voor vereeuwiging? Dat moest wel de legendarische stadstimmerman Maerten Pietersz van der Mey zijn, zo werd alras duidelijk. Hij was het immers die brieven vanuit het belegerde Alkmaar naar geuzenleider Sonoy in Schagen wist te brengen. Hierin waren inlichtingen over de Spaanse posities te lezen en tevens een verzoek van de burgemeesters om de dijken door te

Mari Andriessen in zijn atelier met o.a. een model van de Dokwerker. Foto Sculpture International Rotterdam.

steken. De brieven had Van der Mey listig verstopt in zijn polsstok. Bij Sonoy aangekomen, liet deze hem weten dat hij de dijken wel had willen doorsteken, maar de afgevaardigden van het Noorderkwartier hadden dit verhindert. Van der Mey toog daarop naar Hoorn, waar men uiteindelijk toch besloot Alkmaar te hulp te schieten. Daarna bracht hij in Delft aan de Prins van Oranje verslag uit over de toestand in de regio Alkmaar. Met brieven van Sonoy en de Prins wist hij Alkmaar weer te bereiken. Tot zover de historie. Recentelijk heeft overigens historicus Harry de Raad de nodige kanttekeningen bij dit verhaal geplaatst.² Lees hierover ook het interview met hem elders in dit blad.

Het beeld zou dus de legendarische stadstimmerman met zijn polsstok gaan voorstellen, maar wie zou het moeten maken? Alkmaar had intussen in de beeldhouwerswereld een naam opgebouwd. Sinds 1954 werd namelijk de stad steeds meer verfraaid met beeldhouwwerken van gerenommeerde kunstenaars. In dat jaar had Alkmaar zijn 700-jarig bestaan gevierd en bij die gelegenheid was een fonds gesticht voor de aankoop van beelden. Met regelmaat werden kunstwerken verworven die een plaats kregen op pleinen, plantsoenen en vooral op het bolwerk. De selectie was in handen van een kunstcommissie die werd bijgestaan door Fri Heil (1892-1983), een beeldhouw-

De onthulling van het beeld van Van der Mey op het Munnikenbolwerk op 7 oktober 1965 door A. Huisman, voorzitter van de 8 Oktober Vereniging. Op de achtergrond naast de fotograaf het echtpaar Andriessen. Rechts burgemeester Wytema. Foto Wil v.d. Leygraaf, collectie Regionaal Archief Alkmaar.

ster uit Arnhem die bestuurslid was van beeldenpark Sonsbeek aldaar en die over een uitgebreid netwerk in de beeldhouwerswereld beschikte.

Omdat men per se een tijdloos monument wilde, is in de zoektocht naar een kunstenaar een onorthodoxe weg bewandeld. Voor de hand lag immers om een professionele kunstenaar te benaderen, maar de commissie was bang dat het resultaat al te tijdgebonden zou zijn. Immers, in verzetsmonumenten uit de naoorlogse tijd waren zelfs grote beeldhouwers aan dit gevaar niet ontkomen, zo overwoog de commissie. Een wat curieuze opvatting, want elk kunstwerk is immers kind van zijn tijd. Hoe dan ook, ze benaderde de directeur van de Rijks-academie van Beeldende Kunsten, de beeldhouwer Piet Esser. Zou hij het onderwerp misschien eens aan zijn leerlingen willen voorleggen voor een proefstuk? Esser voelde er wel voor, maar uiteindelijk leverde dit niets op. Omdat de commissie opzag tegen de sores van een

prijsvraag werd besloten toch maar een gevestigd kunstenaar te benaderen. Medio 1962 viel de keuze op een van de bekendste beeldhouwers van zijn tijd, de Haarlemmer Mari Andriessen (1897-1979), ironisch genoeg ook de meest gevraagde ontwerper van oorlogs- en verzetsmonumenten, waaronder de bekende *Dokwerker*. De 65-jarige Andriessen zat weliswaar tot over zijn oren in het werk, maar hij vond zijn uitverkiezing zo'n grote eer dat hij de opdracht accepteerde. Hij dacht aan een dynamische uitbeelding van de timmerman tijdens een sprong met zijn polsstok, zo liet hij de commissie weten. De kosten van een bronzen beeld van zo'n 1,80 meter hoog becijferde hij op 20.000 gulden. Van dit forse bedrag moesten de leden van de gemeenteraad wel even slikken, maar ze gingen toch akkoord. Nadat ook de provincie haar fiat had gegeven kon Andriessen aan de slag. Maar niet onmiddellijk, want eerst ging ander werk voor. Nu zowel onderwerp als beeldhouwer bekend waren, kwam de vraag aan de orde: waar moest het nieuwe beeld komen te staan? Meest geschikt leek aanvankelijk de Platte Stenenbrug, waar nu het beeld van Truus Wijsmuller staat. Ook Andriessen was het hiermee eens. Maar niet iedereen vond een beeld op een brug een goed idee en zeker niet daar waar veel vrachtwagens reden. De stedenbouwkundige Wieger Bruin zou nog eens met Andriessen gaan overleggen.

In februari 1965 was eindelijk het gipsmodel gereed en liet Andriessen weten hiermee naar Alkmaar te willen afreizen. Wat betreft de sokkel dacht hij aan een soort terpje. De plaats voor het beeld was toen nog altijd niet bepaald. Men toog met het model en een inderhaast getimmerd voetstuk eerst naar het Munnikenbolwerk recht tegenover Raad van Arbeid en vervolgens naar het bolwerk in de buurt van de Baansluis. De Mient als locatie bleek intussen te zijn afgefallen. Uiteindelijk ging de voorkeur – ook die van Andriessen – uit naar het Munnikenbolwerk.

Op die plek werd het beeld op donderdag 7 oktober 1965 onthuld. Voorafgaand hield burgemeester Wytema in het stadhuis een toespraak met een kritische kanttekening. Van der Mey, zo liet de burgemeester weten, had zijn dappere daad niet geheel belangeloos verricht. Hij had hiervoor immers een bedrag van twintig gulden ontvangen, omgerekend zo'n tweeduizend gulden. 'Dat heeft voor mij wel een beetje aan het aureool van Van der Mey geknaagd', aldus Wytema. Maar hij voegde er meteen aan toe dat men geen betere figuur uit het volk van die tijd

Het beeld van Van der Mey wordt naar zijn nieuwe plek op het Kerkplein getakeld. Rechts is een gedeelte van het postkantoor aan de Bagijnenstraat zichtbaar en op de achtergrond het restant van de school van het voormalige Rijksopvoedingsgesticht. Foto 21 augustus 1973, collectie Regionaal Archief Alkmaar.

had kunnen kiezen. Hierna bood de burgemeester het beeld aan de 8 Oktober Vereniging aan in de persoon van de voorzitter A. Huisman. Deze dankte hartelijk voor het cadeau, maar schonk het gelijk weer aan de gemeente terug. Immers, met de kosten van allerlei belastingen en vooral van het onderhoud zou het beeld een blok aan het been van de vereniging vormen.

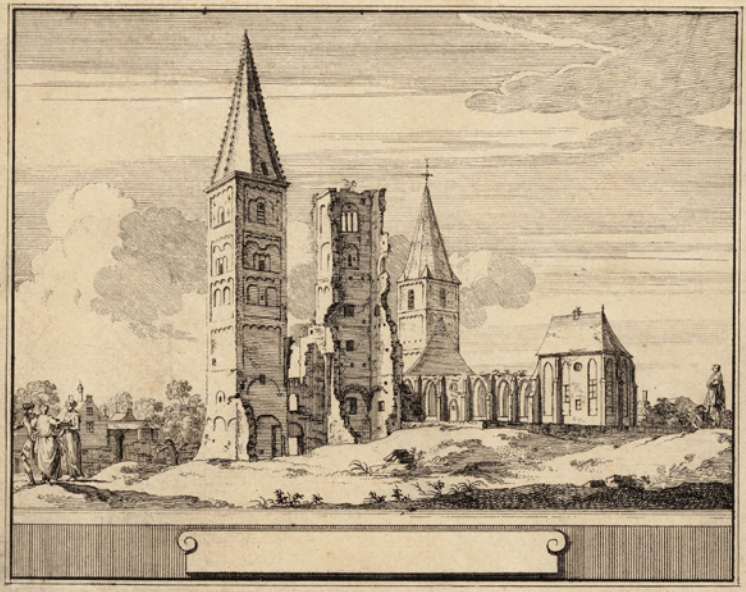
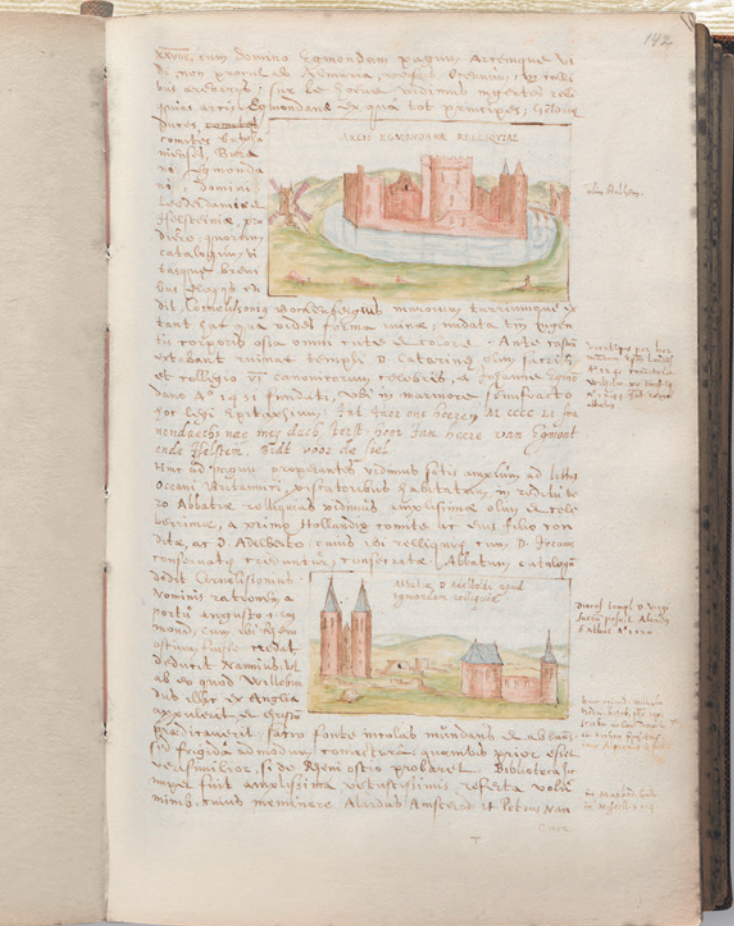
Na deze curieuze uitwisseling van geschenken wandelde men op de tonen van de muziekvereniging Soli Deo Gloria naar het Bolwerk. Hier hees de heer Huisman de Alkmaarse vlag, die over het beeld was gedrapeerd, langzaam omhoog tot de bronzen timmerman geheel zichtbaar was. Ook Andriessen was bij de plechtigheden aanwezig. Vijf jaar later zou Alkmaar nog een tweede beeld van zijn hand krijgen. Op de hoek van Vondelstraat en Koelmalaan werd de bronzen buste van burgemeester Wendelaar geplaatst.

Al bij de plaatsing op het Munnikenbolwerk was duidelijk dat deze locatie slechts een tijdelijke zou zijn. Toch zou het nog tot 1973 duren alvorens Van der Mey naar zijn definitieve plek op het Kerkplein zou verhuizen. Vreemd genoeg werd hiervoor aan de 8 Oktober Vereniging als eigenaresse toestemming gevraagd. Het is intussen alweer vijftig jaar dat de heldhaftige koerier in de schaduw van de Laurenskerk, staande op een terp van basaltblokken, tegen zijn stok leunt. Een markant beeld dat aan Alkmaars Ontzet blijft herinneren. Victorientje als ons meest vertrouwde ontzetmonument heeft het echter niet van haar ereplaats kunnen verdrijven.

BRONNEN:
Regionaal Archief Alkmaar: Archiven schoonheidscommissie en plaatsing beeldhouwwerken (archiefr. 0004, inv.nrs. 1011,1623, 2633 en 20009).

1. Burgemeester Wytema in een brief aan prof. V.P.S. Esser, 21 april 1961. RAA, Archiefr. 0004-1011.
2. H. de Raad, 'Wat was nou echt de rol van Van der Mey tijdens het Beleg van Alkmaar?' (RAA, 2016)

▲ Ruïne van de Abdij en Buurkerk te Egmond-Binnen, gravure J. Schijnvoet, 1711 (naar een tekening van R. Roghman, 1645). Regionaal Archief Alkmaar.

◀ Oudst bekende tekening van de restanten van kasteel en abdij te Egmond in het dagboek van Adriaan Buchell uit 1596, Bijzondere collectie Universiteit van Utrecht.

Pieter Adriaensz Cluyt, Belegering van Alkmaar gezien vanuit het zuiden, olieverf op paneel, 1580. Stedelijk Museum Alkmaar.

In de aanloop naar het Spaanse beleg kwam het stadsbestuur van Alkmaar pas laat tot handelen als het gaat om het versterken van de verouderde stadswallen die kwetsbaar waren in de ‘moderne’ oorlogsvoering. Naar Italiaans voorbeeld ontwierp Adriaen Anthonisz nieuwe stadsmuren met bastions. Maar dit gebeurde pas nadat Sonoy, gouverneur van het Noorderkwartier, in januari 1573 had aangedrongen op versterking van de Alkmaarse verdediging.

Ook Willem van Oranje zelf heeft daar herhaaldelijk op gewezen toen Haarlem zwaar onder vuur lag. Pas op 16 februari nam het bestuur het besluit tot modernisering van de wallen. Anthonisz kreeg opdracht om dit uit te voeren, te beginnen met de zuidmuur. Daarvoor moest nog wel eerst toestemming van de prins van Oranje verkregen worden om huizen en andere gebouwen die de uitbreiding in de weg stonden, te slopen. Ook toen de stad Hoorn in november 1572 het klooster Nieuwlicht, ten noorden van die stad, wilde slopen ten behoeve van de verdediging werd eerst toestemming aan Oranje gevraagd. Zij kregen die snel en zonder aarzeling. Dat er geen toestemming is gevraagd voor de sloop van de abdij van Egmond, althans voor zover bekend, is opmerkelijk te noemen. Eigenlijk is de opdracht die Sonoy op 1 april 1573 gaf om lood en koper van de daken van de abdijgebouwen te halen het enige schriftelijke bewijs dat de afbraak zorgvuldig gepland en voorbereid was. Het besluit tot ontmanteling moet wel ingegeven

zijn door de aanwezigheid van veel ‘bouwmateriaal’ van het grote complex dat over water gemakkelijk vervoerd kon worden. Het Egmondermeer was immers weer ondergelopen na de Allerheiligenvloed van 1570. Tegelijkertijd wilde men voorkomen dat de abdij door de Spanjaarden als uitvalsbasis gebruikt kon worden. Een dubbelslag als het ware.

De abdij van Egmond was een van de oudste en belangrijkste kloosters van Holland en zeer vermogend. Op gezag van Oranje was al eerder door een speciaal aangestelde rentmeester het totale vermogen in kaart gebracht en hij had zijn vertrouweling Charles de Boisot aangesteld om de hele operatie van confiscatie, afbraak van de abdij en opbouw van de Alkmaarse stadswallen te leiden. Waarschijnlijk is tot deze operatie al besloten in februari maar dat moest geheimgehouden worden om de overwegend katholieke bevolking van Alkmaar niet tegen zich te krijgen. Er was Willem van Oranje namelijk veel aan gelegen brede steun onder de bevolking te verkrijgen voor de strijd tegen Alva.

Na zijn mislukte veldslag in september 1572 in Brabant landde Oranje vanuit Kampen op 21 oktober in Enkhuizen en op 28 oktober was hij in Alkmaar om de verdedigingswerken te inspecteren en vooral draagvlak voor de opstand te creëren. Dit laatste deed hij onder andere door in de stad een plakkaat te verspreiden waarin te lezen stond dat hij de abdij van Egmond en haar

DE VICTORIE VAN ALKMAAR EN DE ONDERGANG VAN DE ABDIJ VAN EGMOND IN 1573

Paul Buienhuis

Over de bouw van de stadsmuren, de bastions en de poorten van Alkmaar in de maanden voorafgaand aan het Spaanse beleg in 1573 is feitelijk weinig terug te vinden in de Alkmaarse archieven. Hetzelfde geldt voor de abdij van Egmond die in precies dezelfde tijd bijna volledig afgebroken is. Eigenlijk is het verhaal over de abdij nog vreemder, omdat tot op de dag van vandaag wordt aangenomen dat de verwoesting door de geuzen onder leiding van Diederik Sonoy zou zijn gebeurd, terwijl er onweerlegbaar bewijs is dat Sonoy op het moment van de verwoesting op de Diemerdijk was. Ook is er bewijs dat de abdij weloverwogen en planmatig is afgebroken ten behoeve van onder andere de bouw van de nieuwe Kennemerpoort en aangrenzend de stadswal en het bastion op de zuidwestflank van Alkmaar. Deze feiten hebben mij gemotiveerd de werkelijke gang van zaken zo goed mogelijk te achterhalen.

*Kaart van Alkmaar met linksonder Kennemerpoort en bastion.
P. van der Keere, 1603. Regionaal Archief Alkmaar.*

Kaart van de onbedijkte Egmondermeer, Lourens Pietersz., ca. 1550. Regionaal Archief Alkmaar.

bewoners in bescherming nam. Het bleek een loze belofte mede door een eerder besluit van de eerste ‘vrije’ Statenvergadering om goederen van kloosters en kerken te confisqueren voor de oorlogskas.

Hoogstwaarschijnlijk zullen de monniken in november 1572 de abdij verlaten hebben. Willem van Oranje, op dat moment op bezoek in Haarlem, was daar getuige van de plunderingen van kloosters en kerken, maar bleek onmachtig op te treden tegen de calvinistische bendes. De gang van zaken in Haarlem moet voor de meeste bewoners van de abdij zo bedreigend zijn geweest dat zij gevluht zijn. Hun abt, Godfried van Mierlo, tevens bisschop van Haarlem, had al in juli de wijk genomen omdat hij het lot van de abdij voorzag. Zonder twijfel heeft hij toen de belangrijkste kloosterschatten meegenomen, zoals het beroemde Evangelieboek en de relieken van de heilige Adelbertus en deze in bewaring gegeven aan zijn vertrouweling Peter van Driel in Haarlem.

Rond de jaarwisseling 1572/73 nam geuzenkapitein Nicolaas Ruychaver de leegstaande abdij in en legerde zich daar met 600 man. Tegelijkertijd verdreef Sonoy een Spaanse ruitbrigade en nam met zijn vendel het kasteel op De Hoef in.

De verloren slag op het Haarlemmermeer eind mei 1573

waardoor de stad Haarlem van zijn bevoorradingsmogelijkheden werd afgesneden en een fatale ommekeer van de strijd om Haarlem in gang werd gezet, deed Willem van Oranje van strategie veranderen. Sonoy trok naar de Diemerdijk en verbrak daar de Spaanse aanvoerlijnen over water. Dat was nog de enige optie om Haarlem te redden. Ter versterking van de positie van Sonoy stuurde Oranje op 7 juni een deel van de geuzentropen die in de abdij waren gelegerd, naar de Diemerdijk. Een ander deel onder leiding van Jacob Cabeliau trok naar Alkmaar. Bij hun vertrek uit Egmond staken de soldaten de

Tegelijkertijd verdreef Sonoy een Spaanse ruitbrigade en nam met zijn vendel het kasteel op De Hoef in

Buurkerk, het slot op de Hoef en de Adelbertuskapel in de duinen in brand. Dit om te voorkomen dat ze door de Spanjaarden als uitvalsbasis gebruikt konden worden. De abdij bleef daar uiteraard van gevrijwaard, want de bouwmaterialen werden in hoog tempo naar Alkmaar afgevoerd. De stad Alkmaar bleef kennelijk onwetend van

deze troepenverplaatsing want zij beklaagde zich bij Oranje over het wegvallen van de verdediging van de stad. De prins liet echter weten dat de strategie uiteindelijk ook Alkmaar ten goede zou komen en drong er nogmaals op aan de stad in een hoger tempo te versterken. Dat deed Alkmaar ook, want op 8 juni werd de eerste steen voor de nieuwe Kennemerpoort gelegd door burgemeester Mostart. Het materiaal van de abdij lag er klaar voor en zou de komende zes weken aangevoerd worden op platbodems die van het haventje naast de abdij tot aan de werkplaatsen konden varen waardoor het bouwtempo hoog bleef.

Uit een briefwisseling tussen Ruychaver in Egmond en Willem van Oranje in Sassenheim blijkt dat laatstgenoemde uitstekend op de hoogte was van alle gebeurtenissen. Op 8 juni, de dag na de afronding van de eerste fase van de ontmanteling van de abdij, sprak Oranje namelijk zijn waardering uit voor de inzet van Ruychaver. Zonder verdere details te noemen moet Oranje hebben bedoeld op diens rol bij de systematische afbraak van de abdij ten behoeve van de stadsverdediging van Alkmaar. De afbraak van het abdijcomplex was toen al twee weken in volle gang en werd voortgezet door werklieden uit Alkmaar, zo blijkt uit de rekeningen van de fabrieksmeesters, door archivaris Cornelis Bruinvis ontdekt.

STADSWAL VAN KLOOSTERMOPPEN

De vestingwerken aan de zuidkant van de stad waren net klaar toen op 21 augustus 1573 Don Frederik, zoon van Alva, het beleg sloeg voor de stad en ervoor koos de nog altijd zwakke noordkant aan te vallen. Nadat in september de sluis bij Krabbendam was opengezet en de Oosterdijk was doorgestoken, bereikte het water het eerst de noordzijde van de stad en dit noopte de Spanjaarden tot hun aftocht op 8 oktober.

De sloop van de abdij zou na het beleg worden hervat en nog duren tot 1577. Toen was er behalve de twee torens van de abdijkerk van het hele kloostercomplex niets meer over.

De Victorie van Alkmaar was een feit, maar helaas wel ten koste van de abdij van Egmond.

BRONNEN:
Noord-Hollands Archief Haarlem en Regionaal Archief Alkmaar (met dank aan Harry de Raad). Verder diverse publicaties zoals C.W. Bruinvis, De slooping der abdij van Egmond (1894) en J. Hof, De abdij van Egmond, van aanvang tot 1573 (1973).

RAAMWERK - FIONA TAN

DE GESCHIEDENIS HERHAALT ZICH (MAAR NET EVEN ANDERS)

Patrick van Mil

Op 6 oktober 2023 wordt in de Grote Sint-Laurenskerk van Alkmaar een indrukwekkend, nieuw kunstwerk onthuld van Fiona Tan: *het Grote Raam*. Dezelfde dag wordt in Stedelijk Museum Alkmaar de tentoonstelling *Raamwerk* geopend met werk van Fiona Tan en beelden van de vervaardiging van het glas-in-loodraam. Voor het eerst sinds lange tijd wordt een nieuw, monumentaal kunstwerk aan de Grote Kerk toegevoegd. De totstandkoming van het Grote Raam vertoont sterke overeenkomsten met de geschiedenis van een eveneens monumentaal kunstwerk dat een kleine vijf eeuwen geleden voor de Grote Kerk werd gemaakt: het *Laurentius-altaarstuk* van Maarten van Heemskerck.

Maarten van Heemskerck schilderde het veelluik in 1538-1543 voor het hoogaltaar in de Grote Kerk. Met een breedte van acht meter en een hoogte van zes meter is dit het grootste geschilderde altaarstuk dat ooit in de Nederlanden is gemaakt. Een prestigieus kunstwerk dat alleen kon worden gerealiseerd omdat er enkele Alkmaarse opdrachtgevers waren die blijkbaar grote ambities hadden en die ook bereid waren daarvoor hun portemonnee te trekken én medefinanciers wisten te vinden. Het altaarstuk was namelijk niet alleen uitzonderlijk groot, maar ook heel erg duur. In totaal kreeg Heemskerck 725 gulden voor zijn werk, en daar bovenop nog een jaarlijkse lijfrente van 24 gulden. Voor die tijd indrukwekkende bedragen. De Alkmaarse priester Jheronimus Jansz en zijn neefje, de jonge kerkmeester Dirck van Teijlingen, waren destijds de initiatiefnemers van het project. Andere Alkmaarse notabelen die herkenbaar en soms prominent op het altaarstuk zijn afgebeeld, waaronder de toenmalige burgemeester Pieter Claesz Paling en Joos Jansdochter van Egmond van de

Nijenburg, tonen aan dat er in de stad nog meer gulle sponsoren waren. Ook van buiten de stad kwam er steun voor de prestigieuze opdracht: de kunstlievende Utrechtse bisschop Joris van Egmond droeg 200 gulden bij en kreeg daarvoor een ereplaats op een van de voorstellingen.

Maarten van Heemskerck, Laurentius-altaarstuk, 1538-1543, Kathedraal Linköping.

De parallellen met Het Grote Raam dat momenteel wordt gerealiseerd, zijn treffend. Het idee voor een nieuw hedendaags kunstwerk in het zuidtransept van de Grote Kerk is vijf jaar geleden ontstaan uit enthousiasme van enkele Alkmaarders en drie Alkmaarse instellingen die ter gelegenheid van de 450-jarige viering van Alkmaars Ontzet iets moois aan de stad en zijn bewoners wilden aanbieden. Net als in de 16de eeuw ontbreekt het de initiatiefnemers niet aan ambitie: het gaat om het hoogste gotische transeptraam op het vasteland van Europa: 23 meter hoog en 6 meter breed. Een prestigieuze, maar ook een kostbare opdracht. De prijs voor vervaardiging van het kunstwerk bedraagt 1 miljoen euro. Ook

nu zijn er verscheidene Alkmaarders die zich opwerpen als maecenas en het kunstwerk met hun sponsorbijdrage mogelijk maken. Anders dan hun 16de-eeuwse voorgangers worden zij echter niet met hun portret op het kunstwerk afgebeeld. Hun namen lichten op op de website van het Grote Raam en worden later in staal bij het kerkraam vermeld.

Net als in 1540 is er ook nu steun van buiten Alkmaar. Enkele grote landelijke cultuurfondsen springen bij met subsidies om het monumentale glaskunstwerk mogelijk te maken.

De grootste overeenkomst tussen het altaarstuk van 1540 en het glas-in-loodraam van 2023 zit hem misschien wel in de artistieke keuze van de opdrachtgevers en de durf die daar uitspreekt.

Heemskerckspecialist Ilja Veldman en museumconservator Christi Klinkert schrijven daarover: 'Kerkgangers in 1543 zullen aanvankelijk wel even hebben opgekeken. Het nieuwe Laurentius-altaarstuk was uitgevoerd in de hypermoderne stijl die Heemskerck zich na zijn verblijf in Rome eigen had gemaakt. Die stijl contrasteerde nogal met wat men in de Nederlanden gewoon was. De levensgrote voorstellingen met druk gebarende en opmerkelijk gespierde figuren in heldere kleuren moeten een verpletterende indruk hebben gemaakt. Vooral de schaars geklede figuren onder wier dunne lichaamsbedekking de schilder de anatomie van het menselijk lichaam zo goed mogelijk probeerde weer te geven. Blijkbaar maakte deze voor de Nederlanden zo ongebruikelijke stijl Heemskerck tot een gewild schilder voor de Alkmaarse opdrachtgevers. Het prestigieuze altaarstuk demonstreert dat het Alkmaar van toen met zijn tijd mee wilde gaan.'

Misschien is dat nu met het Grote Raam wel weer zo. In een stad die geen traditie kent op het gebied van hedendaagse kunst en waar weinig aandacht bestaat

voor abstracte of conceptuele kunst durfden de initiatiefnemers het aan om deze belangrijke en grootschalige opdracht te verlenen aan een vernieuwende kunstenaar die voornamelijk videowerk maakt en die nog nooit met glas in lood had gewerkt. Nogal een waagstuk. We

kunnen nu gelukkig zeggen dat het avontuur goed is uitgekapt. Fiona Tan heeft de stad verrast met een prachtig ontwerp voor het Grote Kerkraam dat met veel enthousiasme is ontvangen.

Met alle parallellen die er zijn tussen de twee, door vijf eeuwen gescheiden kunstwerken, is er ook een verschil. Dat is althans te hopen. Het Laurentius-altaarstuk van Heemskerck werd na de Reformatie verkocht en naar Zweden gebracht. Sinds 1582 staat het daar in de kathedraal van Linköping. Laten we hopen dat het kunstwerk van Fiona Tan dit treurige lot bespaard blijft en dat het Grote Raam nog eeuwenlang de ogen en de harten van de Alkmaarse bevolking zal verlichten.

DE TENTOONSTELLING RAAMWERK

Fiona Tan ontwerpt het Grote Raam is te zien van 30 sept. 2023 t/m 3 mrt. 2024 in Stedelijk Museum Alkmaar

Gaat dat zien!

Van 27 september 2024 t/m 19 januari 2025 organiseert Stedelijk Museum Alkmaar samen met het Frans Hals Museum en het Teylers Museum in Haarlem een grote overzichtstentoonstelling van Maarten van Heemskerck. Zie www.stedelijkmuseumalkmaar.nl voor meer informatie.

**STEDELIJK
MUSEUM
ALKMAAR**

FRITS WESTERKAMP

De rubriek waarin redacteur Lisa Oskamp bekende en minder bekende

Alkmaarders interviewt over hun band met geschiedenis.

Frits Westerkamp is wethouder van Laren en sinds 2019 voorzitter van de 8 October Vereeniging.

WAT VOOR HERINNERINGEN HEEFT U AAN DE GESCHIEDENISLESSEN OP DE MIDDELBARE SCHOOL?

Geschiedenis was een van mijn favoriete vakken. Het heeft mij altijd geboeid. Ik heb mazzel gehad met mijn docenten en mijn vader wist ook veel te vertellen. Ik herinner me geschiedenisboekjes met allerlei feiten over de Nederlandse geschiedenis. Vooral de middeleeuwen vond ik fascinerend. Ik verdiep me ook altijd gelijk in de geschiedenis, nu bijvoorbeeld van het dorp Laren.

WAT ZOU ELK KIND OP SCHOOL MOETEN LEREN OVER GESCHIEDENIS?

Geschiedenis is belangrijk, omdat je moet weten waar je vandaan komt. Het is belangrijk dat kinderen meekrijgen dat we altijd een tolerant land geweest zijn. We hebben bijvoorbeeld de hugenoten uit Frankrijk opgenomen en tijdens de Eerste Wereldoorlog de Belgen. Daar zou meer aandacht voor moeten zijn.

WELK STANDBEELD IN ALKMAAR IS UW FAVORIET?

Het beeld van Van der Meij voor de Grote Kerk. Hij staat daar fier met zijn polsstok. Het oogt modern en is mooi verbeeld.

VOOR WIE ZOU U EEN STANDBEELD OPRICHTEN?

Gemeentesecretaris Joost Cox is onlangs overleden. Hij heeft een belangrijke bijdrage aan Alkmaar geleverd voor wat betreft historisch besef. Hij verdient dus wel een standbeeld.

WAT IS UW FAVORIETE HISTORISCHE FILM?

The Bridge on the River Kwai, omdat mijn vader aan de Birmaspoorlijn heeft gewerkt. Ik zie daar een persoonlijke geschiedenis in terug.

WELKE HISTORISCHE PERSOON SPREEKT U HET MEEST AAN?

Als kind vond ik ridder Ivanhoe fantastisch. Maar ik heb respect voor de Engelandvaarders en verzetsstrijders die zich tijdens de Tweede Wereldoorlog met gevaar voor hun leven verzet hebben en vchten voor de vrijheid.

WAAR IN DE HISTORISCHE BINNENSTAD VAN ALKMAAR KOMT U GRAAG?

Ik wandel graag in het oostelijk stadsdeel. Daar is het Huis met de Kogel, echt het oude Alkmaar. Daarnaast is de Grote Kerk een iconische plek en het is uniek dat het verdedigingswerk, het bolwerk, er nog is. Bij het Victoriepark kun je op de weg de plek waar de Rode Toren stond nog zien. Het is bizar om te bedenken dat daar de grote aanval van de Spanjaarden plaats vond.

WAT BEZOEKT U OP OPEN MONUMENTENDAG?

Het Wildemanshofje vind ik een bijzondere plek. De regentenkamer is mooi. Andere hofjes, zoals het hofje van Splinter, zijn ook de moeite waard.

WELK OBJECT/SCHILDERIJ IN HET STEDELIJK MUSEUM ALKMAAR HEEFT INDRUK OP U GEMAAKT?

Het schilderij met vaandel en Spaanse soldaten is een

iconisch schilderij waar de burgerij met het geuzenleger strijd levert. Het is het symbool van Alkmaars ontzet.

WAT IS VOLGENS U EEN ONONTDEKTE HISTORISCHE PLEK IN ALKMAAR?

De geschiedenis van schuilkerken is interessant. Er zit er een op het Fnidsen. Er zou meer aandacht moeten komen voor de priesters die vermoord zijn tijdens de Opstand. Dit hoort ook bij de geschiedenis van Alkmaars ontzet.

ALS U EEN (HISTORISCHE) DOCUMENTAIRE ZOU MOGEN MAKEN WAAR ALKMAAR EEN ROL IN SPEELT, WAAR ZOU DEZE OVER GAAN?

Het is boeiend om in te gaan op de rol van het geloof tijdens de Opstand. Hebben katholieken meegevochten op de stadswallen tijdens het beleg? Steunde men de Spaanse koning of Willem van Oranje? Hoe heeft het geloof zich ontwikkeld in de stad vanaf de zestiende eeuw?

HOE VIERT U 8 OKTOBER?

Ik neem altijd vrij. Ik bezoek als voorzitter, vaak samen met de burgemeester, elk evenement. In mijn jeugd keken we vanaf het balkon naar de grote optocht die door de straat kwam. Ik deed mee aan de jeugdoptocht en heb daar prijzen mee gewonnen. Ik herinner me

allerlei behendigheids spelletjes en zelfs een honden-show. Ik vier het dus al mijn hele leven.

WAT VINDT U VAN DE TRADITIE VAN 8 OKTOBER?

Het is een traditie die mensen samenbindt. Iedereen komt naar de stad toe. Je ontmoet nieuwe mensen en spreekt mensen die je lang niet hebt gezien. Het is het feest van de Alkmaarders. Als je Alkmaarder bent, dan ga je daarnaartoe.

WAT IS ER ANDERS AAN DEZE JUBILEUMVIERING?

De gewone viering gaat al om zo'n dertig evenementen. Dit jaar zijn er wat bijzondere accenten. Mensen zijn opgeroepen om mee te denken. Het thema is 'Het licht van de vrijheid'. Het gaat om de vier waarden: verbondenheid, verdraagzaamheid, vrijheid en verscheidenheid. Het is fantastisch wat er allemaal wordt georganiseerd!

ALS U EEN DAG TERUG ZOU MOGEN IN DE ALKMAARSE GESCHIEDENIS, NAAR WELK JAAR VERTREKT U DAN?

Om precies te zijn naar 18 september 1573. Dan start de grote aanval van de Spanjaarden. Ik zou bij de Friesche Poort strijden. Mijn ouders hebben allebei de oorlog meegemaakt. Mijn moeder zat bij het verzet. Daarom heb ik nagedacht over wat ik zelf zou doen als mijn vrijheid wordt bedreigd. Ik kan niet met onrecht leven, dus ik zou strijden voor mijn vrijheid.

H.F.C. ten Kate, Beleg van Alkmaar. Schilderij, 1862. Collectie Stedelijk Museum Alkmaar.

Frits Westerkamp: Foto Erna Faust.

VERENIGINGSNIEUWS

OOSTWIJK IS BESCHERMD STADSGEZICHT GEWORDEN

Een buurtje van 38 sociale huurwoningen, dertig daarvan gebouwd in de jaren 1920 aan de oorspronkelijke Westfriese Omringdijk in Koedijk, net boven Alkmaar. Eenvoudige huizen, twee onder een kap met grote tuinen. Twee blokjes van twee hebben aangebouwde klassieke koolschuren met een gebroken kap. De oprichters van woningbouwvereniging Koedijk wilden meer dan betaalbare huisvesting bieden. Het buurtje ademt de sociale- en cultuurhistorie van de vaartuinders in het Rijk der Duizend Eilanden.

Twee jaar geleden was Het Oostwijk ten dode opgeschreven. Woningcorporatie Woonwaard had besloten tot sloop voor nieuwbouw. Maar de huurders verzetten zich met hand en tand en tegelijk kwamen de erfgoedorganisaties – Heemschut, de Historische Vereniging Alkmaar en de Historische Vereniging Koedijk - in het geweer. Samen met de bewoners hebben wij het tij gekeerd.

Begin 2021 werd de gemeente al voorgesteld om het buurtje te beschermen. Alle adviserende deskundigen waren even positief: ‘uniek in Nederland’, ‘monumentaal’ en ‘van onschatbare waarde’, zo oordeelden de experts. En nu is het gemeentebestuur ook zo ver: de vier ‘koolschuurwoningen’ kregen de status van gemeentelijk monument en onlangs besloot de gemeenteraad Oostwijk als geheel tot beschermd stadsgezicht te benoemen.

Alkmaar kent enkele rijksbeschermde stadsgezichten, maar Oostwijk

wordt het eerste gemeentelijk beschermde stadsgezicht in Alkmaar. Op initiatief van de gemeente worden nu de nodige beschermingsregels opgesteld in een werkgroep waarin ook de historische verenigingen participeren.

Carol Korringa, voorzitter HVA

▲ De Burgemeester W. Kooimanstraat in Koedijk. Foto Els Hansen.

▼ Koolschuren aan de achterzijde van de Burgemeester W. Kooimanstraat. Foto Historische Vereniging Koedijk.

STADSWANDELINGEN

Evenals voorgaande jaren hebben de gidsen van de Historische Vereniging Alkmaar voor dit jaar vijf themawandelingen uitgeschreven. Voor 2023 lieten wij ons inspireren door de kernwaarden die de gemeente Alkmaar heeft verbonden aan de viering van 450 jaar Alkmaars Ontzet: vrijheid, verscheidenheid, verbondenheid en verdraagzaamheid. Dat zijn er vier hoor ik u denken. Scherp. De vijfde themawandeling staat los van het Alkmaars Ontzet en staat in het teken van Spreuken en Spreekwoorden.

Op het moment dat ik deze regels schrijf hebben wij drie van de vijf wandelingen gelopen. Geweldig om te zien dat uw aanwezigheid hierbij die van vorig jaar ruim overtrof. Daarnaast viel ook op dat aan de gidsen meer vragen werden gesteld en in sommige gevallen werden vanuit de deelnemers

persoonlijke ervaringen met de groep gedeeld over bijvoorbeeld een locatie of belevenis langs de route. Heerlijk. Het geeft echt een gevoel van samen een thema-wandeling lopen. Dit is een mooie ontwikkeling, gaat u hiermee door.

Kees Verlaan verzorgt een inleiding voorafgaand aan de eerste themawandeling op 8 mei 2023. De wandeling telde 149 deelnemers.

De vijfde wandeling van dit seizoen – op zondagmiddag 15 oktober – gaat zoals gezegd over Spreuken en Spreekwoorden. De laatste loodjes wegen het zwaarst, maar dat is niet van toepassing op deze laatste wandeling in 2023. De gidsen nemen u mee langs bekende en onbekende plekken in Alkmaar en vertellen over spreuken, opschriften, beeldtaal en teksten. Het loodje leggen, voor paal staan, aan de kaak stellen en zo komen er nog veel meer voorbij. Daarnaast komen achtergronden van straatnamen, beroepen en bouwwerken aan bod. Zo trachten wij u uit de tent te lokken om ook een duit in het zakje te doen, velen weten immers meer dan één.

Binnenkort zitten alle gidsen weer bij elkaar om de vijf wandelingen voor 2024 vast te stellen en uit te schrijven. Laat u verrassen en check onze website voor het programma.

Kees Verlaan, Coördinator commissie wandelingen

DE COMMISSIE PREADVIES

Voor de nieuwbouw van zes grondgebonden woningen aan de Kraakmantuinen is een omgevingsvergunning aangevraagd. De woningen verrijzen op de plek waar het bouwbedrijf van Jac. Tromp is gevestigd en worden in een rechthoekige plattegrond

gebouwd in twee bouwlagen, met een zadelpak. De noklijn ligt parallel aan de Kraakmantuinen. Vijf van de zes woningen worden voorzien van een topgevel haaks op de doorlopende kap. De gevels worden opgetrokken in bruin metselwerk met grijze voeg, waarbij het bovenste deel wordt voorzien van wit stucwerk. De plint wordt uitgevoerd in donkergrijs metselwerk. Aan de Akerslaan worden het vroegere bedrijfspand en de

bovenwoningen verbouwd. Hiervoor is een omgevingsvergunning aangevraagd. Aan de voorzijde wordt het bestaande hek naar de garage gewijzigd naar een vergrijzend houten hek. In het dakvlak worden drie ramen geplaatst. In het achterdakvlak wordt de bestaande dakkapel in het midden gedeeltelijk dichtgezet. De commissie preadvies is positief over het voorstel. Het gevelbeeld komt speels over; zo worden de twee linkergevels ►

niet met elkaar verbonden, de rechter twee wel. Wij adviseerden de symmetrie in het dakvlak te behouden door naast de bestaande dakkapellen slechts twee dakkapellen toe te passen.

Voor de oude monumentenloods aan de **Torenburg 3 Alkmaar** is een omgevingsvergunning aangevraagd voor de verbouw van de loods naar twee appartementen. Volgens het voorstel zal de uit drie delen bestaande bedrijfsdeur gewijzigd worden in deuren met glas erin om licht in de woning te brengen. Het zadeldak bestaat uit twee delen met verschillende nokhoogte. Op het linker dakvlak komt een dakkapel en op het rechter dakvlak een gesloten dakopbouw. De eerste behandeling van dit plan in de commissie Welstand en Monumenten heeft geleid tot enkele aanpassingen. Zo adviseert de genoemde commissie meer verfijning aan te brengen door de dakopbouw vorm te geven als dakkapel en te positioneren in één dakdeel, rekening houdend met de spanten. De reactie van de commissie preadvies was overwegend positief. Door het weglaten van de roeden in de deuren is het plan iets verbeterd, maar een dubbele deur is passender dan een driedeursinvulling.

Het pand heeft vroeger altijd al dubbele geklante deuren gekend. Het wordt nu weliswaar een woning, maar om de herinnering aan het pakhuis te behouden is het beter dubbele deuren toe te passen met een raamopening in beide deuren. Het kozijn boven de deuren vraagt juist wel om een roedeverdeling zoals in de kleine ramen naast de deuren. Jammer is het dat de openslaande luiken zoals op het eerste ontwerp nu zijn

Verdrunkenoord met de voormalige boekhandel Kuhne. Foto, 1979. Collectie Regionaal Archief Alkmaar.

weggelaten. Wij adviseren nadrukkelijk de luiken weer te plaatsen. Voor de **Laat 90** en **Verdrunkenoord 133** is een omgevingsvergunning aangevraagd voor de verbouwing van het winkelpand en appartementen op de verdie-

pingen. Dit pand is ooit voor de firma Kuhne gebouwd nadat twee oude panden door brand waren verwoest. Uitgangspunt is behoud van de wederopbouwarchitectuur. De bestaande gevels aan de Laat en het Verdrunkenoord worden als uitgangspunt genomen. De witte kaders van de betonstructuur worden gehandhaafd, maar de raamindeling daarachter wordt gewijzigd. Voor de uitwerking en kleurstelling van de invulling van de kaders worden verschillende opties voorgelegd. Op beide panden wordt een opbouw voorgesteld die rondom terugspringt. ten opzichte van de bestaande onderbouw. Aan de Laatzijde komt een dakterras met een hekwerk. In de ogen van de commissie preadvies voldoet het plan niet aan de bestemmingsplanbepalingen omdat de goothoogte wordt opgetrokken naar ca. 15 meter. De maximale goothoogte is hier 8 meter en de bouw- (of nokhoogte) 12 meter. Het pand maakt deel uit van een fraaie gevellijn zichtbaar van de Kraanbuurt en een opbouw verstoort dit beeld. De uitvoering van dit plan geeft ons inziens geen aanleiding om van het bestemmingsplan af te wijken. Ten slotte adviseren wij de kelder te benut-

ten als fietsenstalling. Recentelijk kwam ook het herbestemmingsplan voor **V&D** aan de orde. Het oudste deel van de voormalige V&D-panden is een rijksmonument waarvan de gevels worden gerestaureerd. De oude directiekamer met fraaie glas-in-loodramen blijft behouden. De luifel die niet authentiek is wordt verwijderd en vervangen door een luifel die geïnspireerd is op de oorspronkelijke luifel. De commissie preadvies had na een bezoek aan de panden geadviseerd de oude luifel alleen terug te brengen bij het oudste deel en de latere uitbreidingen een afwijkende pui te geven. Het nieuwe deel wordt wel voorzien van vensters omdat op de verdiepingen van het V&D-pand appartementen komen. Om de bovenbouw geschikt te maken voor woningen worden op de verdieping open patio's gemaakt. Op de begane grond komt een grote supermarkt en een fietsenstalling. De voormalige kelder wordt gebruikt voor bergingen. De commissie preadvies is enthousiast over de herbestemmingsplannen.

Jos Stroomer
Voorzitter commissie preadvies

V&D-gebouw na opening in 1934.

Voorstel renovatie Kraakmantuinen.

Impressie V&D-gebouw na renovatie (architect H. Hulsker).

AGENDA

15 OKTOBER 2023

Wandeling: Themawandeling
Spreuken en Spreekwoorden.
Start 14.00 uur op het Canadaplein

15 NOVEMBER 2023

Uitreiking puienprijzen
Wijkcentrum Overdie.

OPEN HUIS

Elke tweede zaterdag van de maand is er van 10.00 tot 13.00 uur Open Huis in het HVA-kantoor aan de Nassaulaan 43.

De vereniging werd in 1925 opgericht. Zij heeft tot doel het beschermen en voor het nageslacht bewaren van de historische schoonheid van Alkmaar en omgeving en het aanmoedigen van de studie van de plaatselijke geschiedenis. Dit doet zij o.a. door het geven van welstandsadviezen, het organiseren van stadswandelingen, excursies en lezingen en het uitgeven van *Oud Alkmaar*. Jaarlijks wordt de Oud Alkmaarprijs en tweejaarlijks de Puienprijs uitgereikt.

Postadres van de vereniging is Nassaulaan 43, 1815 GJ Alkmaar. Ook via internet is de vereniging bereikbaar: info@hvalkmaar.nl of www.hvalkmaar.nl.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld: Carol Korringa, voorzitter, Henk de Kruij, secretaris, Lucas Zimmerman, penningmeester, Kees Verlaan, Rob Marijn, Bertus Bakker en Jos Stroomer, leden.

Een lidmaatschap van de HVA kost slechts € 25,- per jaar. U ontvangt dan automatisch driemaal per jaar ons periodiek *Oud Alkmaar*. Ook lid worden? Ga naar onze website hvalkmaar.nl

Vragen over lidmaatschap: info@hvalkmaar.nl

oud Alkmaar

Is een uitgave van

